

Equivalencias léxicas vasco-latinas en el GERO de Axular

Juan Antonio Letamendía

Equivalencias léxicas vasco-latinas en el GERO de Axular

Juan Antonio Letamendía

EQUIVALENCIAS LEXICAS VASCO-LATINAS EN EL «GERO» DE AXULAR

Este trabajo que, por circunstancias que sería incómodo además de innecesario señalar aquí, salió a la superficie, por decirlo de alguna manera, hace cosa de un año, constituye una parte (el «núcleo», según el autor) de la memoria de licenciatura, presentada hace ya bastantes años en los E.U.T.G. de Donostia. La bibliografía citada, que no ha sido modernizada en ningún punto, da una idea precisa de la fecha.

Con todo, nos ha parecido de interés su publicación, a pesar de la demora y de que el léxico de Axular había sido estudiado después de modo exhaustivo por el padre Luis Villasante, O.F.M., presidente de Euskaltzaindia. Quedaba, en efecto, el estudio de las correspondencias latino-vascas en Axular (citas latinas y versiones del autor) que tampoco aquí, por desgracia, se nos ofrece por completo, ya que no se ha examinado más que una parte que, a mi entender, anda más cerca de la mitad que de la tercera parte de la obra.

¿Valía la pena de publicar ahora este trabajo? Personalmente creo que estamos hoy, seguramente más que cuando se compuso, en un momento de interés particular para su impresión. El tema de las traducciones no puede ser más actual, pero entre sus muchas modalidades son las versiones literarias las que parecen estar relegadas a un olvido que a veces parece total.

Han sido razones de espacio las que nos han forzado, bien en contra de nuestros deseos, a no incluir aquí la primera parte del trabajo de Letamendía. Esperamos y deseamos que se trate de un aplazamiento más que de una supresión.

N. de la R.

EQUIVALENCIAS LEXICAS VASCO-LATINAS
EN EL «GERO» DE AXULAR

JUAN ANTONIO LETAMENDIA

Aquí recojo, por orden alfabético, el léxico empleado por Axular, al traducir los textos latinos.

El orden alfabético corresponde a los términos latinos.

A cada palabra latina sigue(n) la(s) correspondiente(s) en euskara, en la traducción de Axular.

En unos casos, la equivalencia léxica es constante en todos los contextos: la palabra latina aparece traducida siempre por el mismo término en euskara; en otros casos, la técnica de la amplificación sinonímica hace que a una misma palabra correspondan en euskara varias, dentro de un campo conceptual variable. Por fin, en aquellos casos, ya estudiados, en que no hay una traducción directa o literal, no hay equivalencias léxicas en la relación vocablo-vocablo; sino que el término latino tiene su correspondencia, en el texto de Axular, en perífrasis enteras.

A

ABOLEO (peccata), barkhatu (bekhatuak) (131c).

ABRUMPO, *Ego iam me abrui, ab illa nostra spe*: Kanpoan naiz munduko egitekoetarik (...) hautsi dut munduarekin, egin dut harekikoaz (34d).

ABUNDANTIA, *erit abundantia*: izanen da franko eta frankia (27d).

- ACCIPIO, Errezibitu, hartu, destatu: *ut rationale quod accepit exerceat*: errezibitu duen adimendua enplega dezangatik (14a); *maluit accipere quam quarere*; nahiago izatu zuen hartu, ezen ez bilhatu (27a); *Laborantem agricolam, oportet primum, de fructibus accipere*: Arrazoin da, traillaatzen den laborariak, berak lehenik bere fruituetarik dasta dezan (116a).
- ACCOMODA, behar dena: *ita qui comedit non accomoda stupescere facit*: hala behar eztenetik iateak ere, hortzkitzeintu (32e).
- ACEDIA, nagitasuna (25f).
- ACTIO, egite: *In actione poenitentiae*: Penitentzia egitean (133c).
- ACTUS, *De tempore nihil est accipere in actu nisi nunc*: Denboratik eztugu deus ere, orai bat baizen, iraute aphurra, pontutsu bat, eta ez gehiago (102c); *Ex actu multoties iterato fit habitus*: Ez behingoaz, baiña maiz eta anhitzetan usatzeaz egiten da trebetasuna, eta aztura (62a).
- ADDUCO, ekharri: *Iurare est Deum in testem adducere*: iuramentu egiten duzunean, ekhartzen baituzu Iainkoa zeure erranaren lekhu (168b); *quamdiu patientia Dei ad poenitentiam adducit*: Iainkoaren pazientziak penitentzia egitera igurikitzen dioeiño (131b).
- ADEO, hain... ezen... bait-: *Cum manna, coelesti cibo, alerentur Iudaei, cepas et alia requirebant; adeo consuetudo valet, tantumque habet roboris*: Juduek mana zeritzan ianhari on, ezti, gozo hartarik franko zutelarik, guztiarekin ere, usantzak hain du indar handia, ezen hark errekeriturik, Ejiptoko tipula baratziurietara, bihurtu nahi baitzuten (60a).
- ADIICIO, *adiicium quod magis admireris*: erranen deratzut are miretsikoago duzuna (125b).
- ADMIROR, miretsi: *quod magis admireris*: are miretsikoago duzuna (125b).
- ADMONEO, *ut admoneamur*: iakin dezagun (139c).
- ADOLESCENS, gazte (59a).
- ADOLESCENTIA, gazte denbora (64b).
- ADVERSARIUS, etsai (17a).
- ADVERSUM, kontra: *adversum me*: ene kontra (109a).
- AFFLICTIO, *antequam veniat tempus afflictionis*: zahartzeko penetara baiño lehen (115a).
- AEGER, -a, -um, eri (31b).
- AEGESTAS, nezesitate, probezia (26c), probetasun (26g), probetasuna eta eskasia (27d), *Omnis piger in aegestate est*: Nagia bethi da behar, eskas eta errumes (26d).
- AEQUALIS, berdin: *Non est aequale, ipsum Dominum praesentem alere*: Ezta berdin baiña alde gehiago da eta merituago... (151c).
- AESTAS, uda (22).

- AESTIMO, estimatu (107b, 108b).
- AETAS, adina (66c, 120).
- AETERNUM (non in), sekulan (ez), *Non lavabis mihi pedes in aeternum*: Ezterauzkidatzu sekulan zuk niri oinak garbituko (172).
- AETHIOPS, Mairu herriko mairu beltza (63b).
- AGER, landa (25d,e).
- AGGRAVOR, *Tres species odivit anima mea et aggravor valde animae illorum*: Hirur bekhatu edo bekhatore suerte gaitzesteintut, eta zaizkit bertze guztien gaiñetik itsusi (127d).
- AGGREDIOR, hasi: *ex hac hora, in loco hoc aggredior*: Eta orai be-reon, presentean hasten naiz (34d).
- AGO, egin/iragan, egin (24d, 140b), *actam vitam*: bizitze gaixto iragana (113a).
- AGRICOLA, laboraria (116a).
- AGRICULTURA, laboraritasuna (116b).
- ALO, eman (151c).
- ALIENUS, bertzeren (a): *ad alienam mensam*: bertzeren mahaira (27c); *aliena sunt*: bertzerenak dira (109b); *alii rapiunt aliena*: bertze batzuek (...), bertzerenak ebatsten dituzte (155c).
- ALIENOS FACERE (febris a sensu), sukharra nahasirik (158b).
- ALIQUEANDO, ez maiz, gutitan (68c).
- ALIQUIS, -a, -id, nehor, zenbait: *Facito aliquid boni operis*: egizu be-thiere zenbait obra on (25b); *Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae*: Egunoro hiltzen gara, zeren egun oro gure bizitzeari zenbait poxin eta parte gutitzen eta edekitzen baitzaika (41d); *et si aliquem defraudavi*: eta baldin nehor enganatu badut (166).
- ALIQUEOTIES, batzutan (49a).
- ALIUS, bertze/batzuek... beste batzuek: *nolite iurare neque per caelum neque per terram, nec aliud quodcumque iuramentum*: gomendatzen deratzuet (...) eztagizuen batere iuramenturik, ez zeruaz, ez lurraz, eta ez bertzez (169b); *Alii dividunt propria* (...); *alii rapiunt aliena*: Batzuek bere onak partitzen eta emaiten dituzte (...), eta berriz bertze batzuek (...) bertzerenak ebatsten dituzte (155c); *cepas et alia requirebant*: Ejiptoko tipula baratzi-rietara, bihurtu nahi baitzuten (60a).
- ALTER, bertze (a): *si in alteram partem transferatur*: itzul badadi bertze aldera (61c).
- AMARITUDO, *amaritudine animi*: bihotzaren barreneko doloreaz, urri-kiaz eta atsekabez (133d).
- AMBULO, ibili (66a).
- AMEN, *Amen amen dico vobis*: Egiaz egiaz erraiten deratzuet (180).
- AMICUS, adiskide (51b, 159).

- AMITTO, galdu (27a): *omnia potius esse amittenda quam tempus*: bertze gauza guztiak lehen utzi behar direla galtzera, denbora baiño (106).
- AMORRHAEUS, amorreo (82b).
- AN, ea, ahal, ala: *Quod ferrum, an quod movetur, an quo nemo utitur?*: Zein burdina, zokhoan datzana, ala erabiltzen dena? (23); *An sit remissibile?*: Ea barkhakizun denz? Barkha ahal ditekeienz? (68a).
- ANGELUS, aingiru (67).
- ANGUSTUS, mehar.
- ANIMA, arima (49a, 50b, 115b): *implebitur anima mea*: aspertuko nantzai (76); *(facitis) contra animas vestras*: Zeuen buruon etsaiak (82a).
- ANIMUS, borondate, bihotzaren barrena: *animi proposito*: borondatearen deliberamenduan (133b); *amaritudine animi*: bihotzaren barre-neko doloreaz, urrikiaz eta atsekabeaz (133d); *cuius praesentia vel lapideum ad se animum attraheret*: zeren presunak berak eta presunaren presentziak hobeki ukitzen du bat bedera (151c).
- ANNOSUS, urthatua: *Annosa passio*: Arrazadura urthatua, narrio zahartua, zauri gaizkoatua (63a).
- ANNUS, urthe (41a, b; 81; 105a, b; 115a; 125a; 133d).
- ANTE, aitzinean / baiño lehen / gaiñetik: *Ante senectutem*: Zahartzeko aitzinean (126); *Moriantur ante te vitia*: Hil bitezi zu baiño lehen, zure faltak, eta bekhatuak (131a); *Ante mortem bene fac amico tuo*: Heriotzera baiño lehen egiozu ongi zeure adiskideari (159); *Ante omnia*: Guztien gaiñetik (169b).
- ANTEQUAM, baiño lehen, gabe: *Antequam implerentur anni promissi*: prometatu zituen urtheak konplitu gabe (81); *antequam veniat tempus afflictionis tuae et appropinquent anni...*: zahartzeko peenetara baiño lehen, eta hurbildu gabe urthe hek, (115a); *ante vivere desierunt quam inciperent*: bizitzen hasi baiño lehen, gelditzen dira bizitzetik (125b).
- ANTIOCHUS, Antioko (139b).
- APPROPINQUO, hurbildu: *antequam... appropinquent anni*: hurbildu gabe urthe hek (115a); *tanto magis quanto videritis appropinquan-tem diem*: Zenbatenez eta ikhusten baituzue zeuen azken eguna hurbiltzenago zaitzuela (127c).
- APUD, *Apud Synas Indiae populos*: Indietako herri batzuetan (19).
- APTUS, gai (58).
- AQUA, ur (23; 40a,d; 70e; 146a): *Per salsedinem aquarum, ipsa terra peiorata est*: Uholde hartaz gero lurra ere mehatua, eta flakatur gelditu zen (79e).
- ARARE, Traballatu (33a).
- ARBITROR, uste izan (119a).
- ARDEO, erre (147).

- ARENA, kostako sablea, harea eta legarra (75c).
- ARGUO, eranzute egin, erran: *ne si moriens dederis, invita dedisse arguaris*: eztiagizuten eranzute, edo erran eztiagizuten, hiltzera-koan emaiten duzuna, bortxaz emaiten duzula (160b).
- ASPER, gaitz, gaixto, zail, gogor: *Asperam nobis et insuavem virtutum viam, nimia facit consuetudo*: Bekhatuaren usantzak gaitzten du berthutearen bidea (61c); *asperum facit hircum*: Gero ta gero doha gaixtatuaz, zailduaz eta gogortuaz (66c).
- ASSUMO, *poena assumpta*: gerok geure borondatez hartzen duguna
- ASTRINGO, hertsu, marruskatu (25f).
- ASSUESCO, usatu: *Non assuescat iuramento os tuum*: Begirautzu ezta-dilla zure ahoa iuramentura usat (175).
- AUFERO, kendu (179).
- AUGMENTUM, *est meritoria gloriae et augmenti gratiae*: merezitzen du zeruko loria, eta barretzen lankoaren garazia (148a).
- AURIS, beharri (173a).
- AURUM, urrea eta zilharra (106).
- AUT, edo: *hoc aut illud*: haur edo hura (36); *Non habentem maculam aut rugam*: (eztuela behar bekhatuik eta) ez bekhatuaren notharik, eta ez zimurdurarik (130b).
- AUTEM, baiña (26f, 27d, 109b; 169a,b); ordea (127a).
- AUTUMNUS, *in autumnno*: udaren finean (116c).
- AUXILIUM, erremediatzea (74d).
- AVIS, hegaztina (20,39).

B

- BEATUS, dohatsu (146b,c; 148e).
- BENE, ongi (126, 140a, 144a, 159).
- BIBO, edan (14b, 70e).
- BLASFEMO, *Blasfemaverunt*: bethi daude arneguz, iuramentuz, burhoz eta maradizinoz (173c).
- BONUM, -i, on, ongi: *Consuetudinis enim vis, et in bonis, et in malis magna*: Gauza handia da usantza, hala onean nola gaixtoan (61b); *dimidium bonorum meorum*: neure onen erdiak (166); *Nihil boni facere, hoc ipsum est malum facere*: Ongirik ez egitea bera, da gaizki egitea (24c); *Dum tempus habemus operemur bonum*: Denbora duguiño dagigun ongi (101d).

BONUS, -a, -um, on (25b, 27d, 69a).

BYSSUS, *Induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide*: Beztitzen zela ongi eta othuruntzatzen hobeki (156b).

C

CADO, erori (92).

CAECUS, itsu (19).

CAELUM, zeru (196b).

CALAMUS, kanabera (25a).

CALVUS, motz, soil, garbal, karsoil, ille gabe. *Fronte cajillata est, et post occasio calva*: Okhasinoa kopetan, belarrean, aitzin aldean, illetsu da, eta xerlotsu, baiña garhaitean, garzetan, gibel aldean, motz, soil, garbal, karsoil eta ille gabe (101b).

CANTO, kantatu (91b).

CAPILLATUS, illetsu, xerlotsu (101b).

CAPIO, atzeman (39).

CAPUT, buru (173a).

CARDO: erro, *Sicut ostium vertitur in cardine suo, sic piger in lectulo suo*: Athea bere erroetan bezala, itzultzen da nagia ere bere ohean edo kamastran (29).

CASUS, erortze, kasu, behatztopa, peril, estropu, bekhatu; erortze (40): *Hoc est hominibus mors, quod angelis casus*: Ainguruetan bekhatuak egin zuena, egiten du gure baithan ere heriotzeak (67); *Quot vides repentino ac vi casuve extingui...?*: Zenbat ikhusten ditugu ustekabean, laburzki kolpez edo estropuz... finatzen direla? (158b); *multi enim casus in illo*: zeren anhitz kasu, behatztopa eta peril da hartan (175).

CAUSA, *Tu horum causa es, qui tam prompte et facile iuras*: Zeren hain prestki eta erraxki egiten baituzu iuramentu, halatan hain maiz behartzen zaituzte (177a).

CELSITUDO, *Pyramides est genus sepulchrorum... ultra omnem celsitudinem*: Piramides edo Piramideak ziren sepultura suerte batzuk... egin ahal zitezkeien gorenak (15a).

CENSEO, *Poenitentia vero non annorum numero censetur*: Penitentzia ezta ez urtheen kontuaz egiazko, eta balios egiten (133d).

CEPA, tipula (60a).

CERTAMEN, trabailu (31b).

CERTUS, segur, seguru, gerthu: *certius et utilius*: hobeago, eta segurago (49a); *Numerus... est certus*: kontu segurua eta gerthua (74c).

- CIBUS, ianhari (60a): mantendua, bazka eta bihia (22).
- CIRCUITA, *In circuita impii ambulans*: Inguruka, edo ingurunean dabilta gaixtoak (66a).
- CIRCUMDO, inguratu (75b).
- CITO, berehala, hurbil: *Timebam enim, ne me cito exaudires*: Zeren beldur zen, enzun zezan berehala (34b); *Misericordia enim et ira cito ab illo proximant*: Zeren miseriakordia eta iustizia hurbil datotza (90c).
- CLAUDO, hertsu (142e).
- COEPI, *cum regnare coepisset*: erregetu zenean (125a).
- COGITATIO, *Cogitationes quibus meditabar in te*: Iainkoa baithan phentatzeko desirkunde batzuk (30c).
- COGITO, pensatu, gogoeta egin: *Omne tempus in quo de Deo non cogitas*: Iainkoa baithan pensatzen eztuzula, iragan zaitzun denbora guztia (108a); *Cogita quod de anima tua deliberas; proinde etiam de contrario cogita*: Egizu gogoeta, zeure arimaz dihoatzula, eta pensa ezazu, kontrara ere gertha ditekeiela (49a).
- COGNOSCO, jakin: *soli Deo cognitus*: Éta hark berak daki eta ez bertzek (74c).
- COLLIGO, lothu (34a): bildu (79b, 116c, 144c).
- COMEDO, ian (14b, 32e, 90b).
- COMES (esse), konpainiatu, lagundu: *Sola misericordia comes est defunctorum*: Miseriakordia bera da eta ez bertzerik, defuntuak konpainiatzen dituen, arima ioanei laguntzen zaiena (146e).
- COMMUO, *commota sunt*: sentikortzen dira (70b).
- COMPLEO, bethe, konplitu: *quamdiu nondum peccatorum suorum terminum finemque compleverit*; bere bekhatuen neurria betha arteiño, kontua konpli arteiño (75a); *Nec dum enim completae sunt iniutates Amorrhaeorum*: zeren ezpaitira oraiño betha eta konplitu Amorreoen bekhatuak (82b).
- COMPOS, *tempus, in quo, saepe, rationis tuae compos non eris*: benturaz zeure adimenduan egonen etzaren denborako (158b).
- COMPREHENDO, atzeman, erdietsi, atrapatu: *sed sicut piscis capiuntur hamo, et aves laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines tempore malo*; baiña nola amuak atzemaiten baititu arrainak eta hegaztinak segadak, hala gizonak ere atzemaitentu bere heriotzeak (39); *Persequar et comprehendam*: Erdietsikoitutu, atrapatukoitutu (76).
- COMPUTO, egin kontu (108a).
- CONATUS, *similes erant conatibus*: enseiu eta permadura flako batzuk bezala ziren (30c).
- CONCLUDO, gorde: *Conclude eleemosynam in corde pauperis*: Gorde zazu erremusina probearen golkhoan (146d).
- CONDEMNNO, kondenatu (163b).

- CONFIDO, fidatu (87b).
- CONFRINGO, hautsi (75b).
- CONFITEOR, penitentzia egin: *ut in ultima senecta confiterentur*: zahar ditezkeien arteiño, eta orduan behar den bidean, penitentzia egirik, salbatzen baitira (49a).
- CONFUNDO, galdu: *et scitote, quia nullus speravit in Domino, et confusus est*: eta edirenen duzue eztela egundaiño, launa baithan fidatu denik galdu (85a).
- CONGREGO, bildu (117).
- CONSEQUOR, erdietsi (139b,c; 146b; 148e).
- CONSERVO, *Fili, conserva tempus*: Ene seme, begira ezazu denbora (101a).
- CONSIDERO, kon sideratu: *considera vias ejus*: kon sidera itzazu haren bideak eta bidexkak (22); *non tam consideranda est mensura temporis, quam doloris*: ezta hain kon sideratu behar denboraren neurria, nola dolorearena (133c).
- CONSUE TUDO, usantza (60a; 61b,c; 179): *Peccata quam vis magna et horrenda, cum in consuetudinem venerint, aut parva aut nulla esse creduntur*; Bekhatuak handi eta izigarri izanagatik ere, ttipi eta ezdeus iduritzen zaitza, hetan usatu duenari (60b); aztura (62b,c).
- CONSUMMARI, bethatu (82b).
- CONTEGO, estali (151a).
- CONTEMNO, *Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit*: Gaiptoak bekhatuen hosinean sarthuz gero eta hetan luzaro usatuz gero, eztu antsiarik, eztaduka konturik, gaiñerakoak sentitu gabe egiteintu (70d).
- CONTINENS, *gloriantur dicentes se continentis esse*: loriatzen dira, erraiten dutela: Gu iende kastoak, onhestak, garbiak, pausatua eta begiratuak gara: eztugu, lainkoari esker, desonheskeriarik akhometatzen eta ez emazteetako bekhatu rik egiten (119c).
- CONTINGO, gerthatu (49a).
- CONTRARIO (de), *proinde etiam de contrario cogita*: eta pensa ezazu kontrara ere gertha daitekeiela (49a).
- CONTROVER SIA, diferentzia, hauzi: *Homines per maiorem sui iurant, et omnis controversiae eorum finis, ad confirmationem, est iuramentum*: Gizonek, berak baiño handiagoaz egiten dute iuramentu, eta heken diferentzia guztien fina, eta akhabatzea, iuramentua da. Zeren iuramentura emanez gero, zin eraginez gero, ezin dakeke, gehiago hauzirik (169d).
- CONVENIO, bildu; *Qui frequenter ad alienam mensam convenit*: Berzteren mahaira maiz biltzen denak (27c).
- CONVERTO, itzuli / konbertitu, bekhatut(ar)ik iltki: *Quis scit si convertatur et ignoscat Deus, et revertatur a furore irae suae et non peribimus?*: Nork daki, mehatxatu bagaitu ere gure lainkoak, eta

- erran badu ere haserre dela gure kontra, ea gure urrikimendua eta penitentzia ikhusirik, itzuliko denz bertze aldera, ematuko zaikanz bere kolera, eta utziko gaituenz gaztigatu gabe?; *Non tardes converti ad Dominum*: Konberti zaitezi, bekhatutarik iltki zaitezi (51a); *in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua*: bekhatutik iltkitzen den egunetik (131d); *Festinare debet ad Deum convertendo dum potest unusquisque*: Bat bederak behar du konbertitu eta egin laster Iankoagana, ahala duenean (135b).
- COR, bihotz (73a, 80a): *Quod, cum vidissem, posui in corde meo*: Eta hek hala ikhusi nituenean, egin nuen gogoeta (25d); *Conclude eleemosynam in corde pauperis*: Gorde zazu erremusina probearen golkhoan (146d).
- CORPUS, gorputz (40c): *et (si) tradidero corpus meum, ita ut ardeam*: eta neure burua erratzera utz badezat ere (147).
- CORRUMPO, *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur*: Gure gorputz haur, arimaren kanpoko, eta gaineko estalki haur, zeharzteaz higatzen eta desegiten bada ere (127,a).
- COTES (cautes, is): *Iuventutis cotem*: gaztetasunaren zorrotz-harria (17b).
- CRAS, bihar (51b, 58).
- CRASTINUS DIES, biharamuna (121).
- CREATOR, Iaungoiko: *Memento Creatoris tui*: Orhoit zaitezi zeure Iaungoikoaz (115a).
- CREDO, iduritu, segur eduki, sinhetsi, sinheste eman: *indubitanter credimus*: Segur dadukagu, duda gabe sinhesten dugu (131c); *crede mihi dicenti, quod vel solo nutu plus crederetur tibi quam iis qui multa iuramenta dederant*: sinhets nazazu, dio San Krisostomok, ezen orduan, zure hitz simpleari eta bakhunari, eta are kheinuari ere sinheste gehiago eman lekidikaiola (177b).
- CREO, egin: *Delebo hominem quem creavi a facie terrae*: Neurk egin nuen gizona, neurk deseginen dut, khenduko dut lurraren gainetik (80b).
- CRESCERE, hazi, handitu, zorhitu: *Sinite utraque crescere usque ad messem*: Igurikazue aphur bat, zaudete oraiño, luza ezazue uzta-raiño, utzkitzue hazi biak, ona eta gaixtoa haztera, handitzera, eta zorhitzera (79c).
- CRUCIATUS, oinhaze, herstura: *dolorem peccatorum, qui ex cruciatus mortis enascitur*: eritasunaren eta heriotzaren oinhazetarik eta hersturetarik sortzen den penitentzia (139c).
- CUR, *Cur ergo...?*: Zergatik bada...?
- CURA, esperantza, fidantza, ardura: *Iacta super Dominum curam tuam*: ibeintzatzu zeure esperantza, fidantza, eta ardura guztiak Iainkoa baithan (85b).
- CURO, enseiatu / sendatu, erremediatu, lehengo...-ra bihurtu: *Ante senectutem curavi ut bene viverem, in senectute ut bene morerer*: Zahartzeko aitzinean enseiatu nintzen ongi bizitzera, eta zahar-

tzean ongi hiltzera (126); *Annosa passio, medicamento momentaneo non curatur*: Arrazadura urthatua, narrio zahartua, zauri gaizkoatua, ezta puntu batetako midikuntzaz sendatzen, ezta behingo bisitaz erremediatzen eta ez hain fite lehengo estanterera, estatura eta egoitzara bihurtzen (63a).

CURVO, uzkurtu, azpitik eduki, manukortu, eskupera(tu), plegatu: *Filii tibi sunt? Erudi illos et curva illos a pueritia eorum*: Semeak ditutzunean, eskola itzatzu haurretik; uzkur itzatzu, eduki ttipi direino azpitik. Zeren behin handituz gero, eztitutzu hobekiago manukortuko, eskuperako, eta ez plegatuko (59c).

CUSTODIA, begiratze, begiratu: (*Posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum*: Eta manatu zuen lant zezala, labora zezala eta begira ongi parabisu hura (12a); *Custodia etiam illa non fuisset contra invasorem*: Eta begiratzea ere, etsaietarik (12).

CH

CHARITAS, karitate (147).

D

DAMNO, kondenatu (140a).

DEBEO, behar izan / zordun izan: *quod in praeterito fecisse debuisset*: iraganean egin behar zuen ongia (113b); *Festinare debet ad Deum convertendo*: behar du konbertitu eta egin laster Iainkoagana (135b); *Qui alienum iniuste retinet, et scit, illud se debere*: Zordun dela dakienak (163b).

DECEDO, hil, mundutik partitu: *Decedentes e vita, cum possint et non restituunt, sed legant in testamento, non secure decedunt*: Hiltzerakoan, berak paga ahal dezaketelarik, pagatzen ezutenek, baiña bere testamenteretara, ordeneretara, eta ondokoetara utzten dutenek, ez tute ongi egiten, ez tira halakoak bere konzientzietan mundu hunetarik segur partitzen (163b).

DECIPIO, enganatu (140a).

DECLINO, *quia declinavit dies*: Zeren akhabatu hurran da eguna, behehititu da iguzkia (130a).

- DEDITUS, -a, -um, emana: *otio deditus*: alferkeriari emana (27c).
- DEFECTUS, -us, *ipse enim quotidianus defectus*: Egunetik egunera ahitze eta flakatze hura (41c).
- DEFRAUDO, enganatu (166).
- DEFUNCTUS, -a, -um, *Sola misericordia comes est defunctorum*: Miserikordia bera da eta ez bertzerik, defuntuak konpainiatzen dituen, arima ioanei laguntzen zaiena (146e).
- DEGLUTIO, iretsi: *Ne forte et nos deglutiat*: benturaz bertze hauk bezala, irets ginitzake gu ere lurak (45b).
- DELECTO, alegeratu: *delectant proemia*: Pagamenduak alegeratzen du (31b).
- DELEO, desegin, khendu: *Delebo hominem quem creavi a facie terrae*: Neurk egin nuen gizona, neurk deseginen dut, khenduko dut lurarren gainetik (80b).
- DELICIAE, *Quis equus utilis est: is qui in delitiis...?*: Zein zaldi da on edo hobeago, geldirik eta alferrik bere plazerera dagoena? (23).
- DELICTUM, bekhatu (46a).
- DEMITTO, gutitu, edeki: *Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae*: Egunero hiltzen gara, zeren egun oro gure bizitzeari zenbait poxin eta parte gutitzen eta edekitzen baitzaika (41d).
- DENS, *dentes*: hortz-haginak (32e).
- DEORSUM, behe: *Mitte te deorsum*: Egotz zezala handik behera bere burua (89a).
- DEPRIMO, *Quid tu sopore deprimeris?*: Zerk aratza lo? (46c).
- DESCENDO, sartu / erori / iautzi: *In idem flumen bis non descendimus*: Ezkara behin ere ur batetan biatan sartzen (40d); *Descenderunt in profundum quasi lapis*: Erori ziren harria bezala, hondarrera (73c); *quia descendit ad vos diabolus*: zeren iautzi da deabrua zuetara (118).
- DESERO, utzi: *Nunquam prius Deus deserit hominem, nisi prius ab homine deseratur*: Eztu behin ere Iainkoak utzten gizona, baldin gizonak lehenik utz ezpadeza Iainkoa (70a).
- DESIDERIUM, gogo: *Non quiescit turpe desiderium, quamvis frigiditas neget effectum*: Zahar gaixtoak, zahartuagatik, badu gogoa, indarra zaika falta (64a).
- DESIDERO, desiratu (115b).
- DESINO, gelditu: *Quidam tunc vivere incipiunt cum desinendum est... quidam ante vivere desierunt quam inciperent*: Iende batzuk hasten dira bizitzen, bizitzetik gelditu behar denean... bertze batzuk bizitzen hasi baiño lehen, gelditzen dira bizitzetik (125b).
- DESPERATUS, *quando res fuerit maxime desperata*: premiarik handiengan, eta nehondik erremediorik ezteela dirudiengan (85c).

- DESPERO, etsitu, galdutzat eduki: *De nullo desperandum est*: Ezta nehortzaz ere etsitu behar, ezta nehor ere galdutzat eduki behar (131b).
- DESTRUCTUS, -a, um, erori, desegin (25).
- DETERREO, tristetu, izitu (31b).
- DEUS, Iainko (94, 95, 108a, 116b, 131b, 135b, 139, 160a; 168a, b; 46a, c; 49a, b; 68c; 70a, 75a, 90c, 81a).
- DIABOLUS, deabru (25b, 118).
- DICO, erran (33b, 49a, 51b, 75b, 90c, 115a, 119c, 170): *Ne dicas amico tuo*: Ezterrozula zeure adiskideari (51b); *Ne dicas miseratio Dei magna est*: Ezterrazula misericordios dela Iainkoa (90c); *Cur dicis fortasse?*: Zergatik diozu: benturaz bai? (49a); *Ego autem dico vobis*: baiña nik diotsuet zuei (169a).
- DIES, egun (36b; 105a, b; 107b; 110; 111; 112a; 124b; 127a, c; 146c): *de die in diem*: egunetik egunera (51a); *de die in diem* (127a, sin tracción).
- DIFFAMO, agertu, kanpatu, famatu: *ut non solum non occultanda, verum etiam iam praedicanda ac diffamanda videantur*: ezen gero, handik harat, nahiago baititu estali baiña, agertu, kanpatu, eta famatu (60b).
- DIFFERO, luzatu: *ne differas de die in diem*: eztezazula egunetik egunera luzat (51a).
- DILABOR, *Quasi aqua dilabimur*: ura bezala linburtzen gara (40b).
- DIMIDIO, erdizkatu, bi erdi egin: *non dimidiabunt dies suos*: eztituzte bere egunak erdizkatuko, eztira halakoak bertzela biziko zirenaren erdia biziko (110); *dimidiant dies suos*: bere egunak erdizkatzeintuzte, bi erdi egiteintuzte (111); *Non dimidiant dies suos*: Eztituzte nehoiz ere erdizkatzen bere egunak (112a).
- DIMIDIUM, erdi, erdiak: *Ne revoces me in dimidio dierum meorum*: Ez nazazula dei neurre egunen erdian (127b); *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus*: Neure onen erdiak emaiten de-rauztet probei (166).
- DIMISSUS, barkhatu: *satisfactoria pro poenis peccatorum dimissorum*: pagatzen ditu bekhatu barkhatuen pena temporalak (148b).
- DIMITTO, utzi: *quod in tua (manu positum est) dimittis*: zeure eskuan dituzunak, utzten dituzu galtzera (43); *peccata te dimiserunt, non tu illa*: eztituztu orduan zuk utzten bekhatuak, baiña bekhatuek zu utzten zaituzte (140b).
- DIS, ditis (ditior), aberats (155c).
- DISCEDO, apartatu (176).
- DISCIPLINA, egin behar: *exemplo didici disciplinam*: hartu nuen exemplo, ikhasi nuen zer egin behar nuen, eta zentzatu nintzen bertzeren gainean (25d).
- DISCO, ikhasi (24d, 25d).

- DISPERDO**, galdu, hondatu, desegin: *et in tempore vindictae disperdet te*: eta gero mendekuzko egunean, heriotzeko denboran, galduko eta deseginen zaitu (51a); *disperdam eos cum terra*: ditzagun guztiak lurrarekin batean gal eta honda (78d).
- DISPONO**, gobernatu, trazatu, destatu, egin: *Quod in manu fortunae positum est, disponis*: Ethorkizuneko gauzak, fortunaren eskuan eta benturan daudezinak, nahi ditutzu oraindik gobernatu, trazatu eta destatu (43); *Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti*: Iauna, zure gobernua eta ordenamendua, hain da handia, eta hain aitzina heltzen eta hedatzen da, non munduko gauza guztiak kontuan, pisuan eta neurrian egiten baitituztu (74a).
- DISTRIBUO**, eman (147).
- DITIOR**, aberats (155c).
- DIVES**, aberats (127d, 150a).
- DIVIDO**, partitu: *Alii dividunt propria*: Batzuek bere onak partitzen eta emaiten dituzte (155c).
- DIVITIAE**, aberatstasun (26g).
- DO**, eman (49a, 51b, 105b, 107b, 140a, 151b, 160, 166) *da*: emazu (160b); *iuramenta dare*: iuramentu egin (177b).
- DOCERE**, erakutsi: *Multam malitiam docuit otiositas*: Anhitz malizia erakutsi izatu du alferkeriak (25c).
- DOLOR**, min, dolore, penitentzia: *dolore cordis*: bihotz min handi batekin (80a); *In actione autem poenitentiae, non tam consideranda est mensura temporis quam doloris*: Penitentzia egitean, ezta hain kontsideratu behar denboraren neurria, nola dolorearena (133c); Ifernuan daudenak, hango dolore handiak direla kausa, hek ezin pairatuz, bethi daude arneguz, iuramentuz, burhoz eta maradizinoz. Hala erraiten du Iondone Ioannes Ebanjelistak: *Blasfemaverunt Deum coeli prae doloribus et vulneribus* (173c); *dolorem peccatorum, qui ex cruciatibus mortis enascitur*: eritasunaren eta heriotzearen oinhazetarik eta hersturetarik sortzen den penitentzia (139c).
- DOLOSUS**, *Viri sanguinum et dolosi*: Gizon gaixto, odol-isurle, gerlati, maliziati, eta enganatiek (110).
- DOMINUS**, Iainko (36a, 51a, 78c, 96, 139b, 142a, 146c, 151c, 168a). Iauna (74b, 85a, 88b, 91b, 98).
- DOMUS**, etxe (27b, 176).
- DORMIO**, lo egin / lohakartu: *Sub umbra dormit, in secreto calami*: Itzalpean, kanaberaren estalgunean eta gerizan egiten du bere loa (25a); *in pulvere dormient*: lurrean ere lohakartuko dira (64b).
- DORSUM**, sorbaldak: *Supra dorsum meum*: Ene sorbalden gainean (89b).
- DUBITO**, dudatu (87a).
- DUBIUM**, duda: *sine dubio*: segur da eta duda gabe da (49b); *Vis te de dubio liberare?*: Nahi duzu dudatarik iltki? (140b).

DUO, bi (125a).
 DURO, iraun (40a).
 DURUS, gogor (73a).
 DUX, kidari (22).

E

EANE, ? (23).
 EGENUS, behar, probe: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem*: Dohatsu da, beharraren eta probearen gaiñean enplegatzen dena (146c).
 EGENS, probe: *paupertati egentium succurrere*: probearen laboratzea (161).
 EGESTAS, *semper sunt in egestate*: bethi dira errumes, noharroin, eta onbehar (155c).
 ELECTIO, hautatzeketa: *Consuetudo est qua postea etiam absque electione fit*: Eta behin aztura hartuz gero, trebatuz gero, anhitz gauza egiten da, gogoa pensatzeketan, eta borondatea ere hautatzeketan ibili gabe (62b).
 ELECTUS, hautatu (88).
 ELEEMOSYNA, erremusina (146a, d; 148a, b, d).
 ELIGO, hautatu (49b).
 ELONGO, urrundu: *Qui elongant se a te peribunt*: Zureganik urruntzen direnek fin gaitz eginen dute (56a).
 ENASCOR, sortu (139c).
 EO, ioan (79b).
 EPULOR, othuruntzatu: *requiesce, comede, bibe, epulare*: Dezagun ian eta edan; dezagun pausa eta atsegin har (14b); *Induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide*: Beztitzen zela ongi eta othuruntzatzen hobeki (156b).
 EQUUS, zaldi (23).
 ERRO, *Erravi sicut ovis quae periiit*: Errebelatu nintzen eta galdu, ardia bezala (52).
 ERUDIO, eskolatu (59c).
 EVOMO, ahotik bihurtu, okha egin: *ne forte satiatus evomas illud*: ase-eginik, okha eztagizun, ahotik bihur eztezazun (90b).
 EXAUDIO, enzun (34b).

- EXCAECATUS**, itsutu: *obstinati, excaecati*: gogortuak, itsutuak (69d).
- EXCIDIUM**, *universale introduxit excidium*: igorri zuen lainkoak uholdea (81).
- EXEMPLUM**, exenplo: *Exemplo didici disciplinam*: hartu nuen exenplo, ikhasi nuen zer egin behar nuen (25d); *Quo exemplo manifeste instruimur*: Exenplo hunetzaz emaiten zaiku aditzera, eta erakusten klarki (82c); *se ob id nobis exemplo propositus est*: ibentzen zaiku geure begion aitzinean exenplotzat eta mirail bezala (139c).
- EXEO**, ilki (140a): *exeat post me*: hurbil zakizkidate, iarraiki zakizkidate... lagun zakizkidate (3).
- EXERCEO**, enplegatu, ibili, manaiatu: *ut rationale quod accepit exerceat*: errezibitu duen adimendua enplega dezangatik (14a); *Ut habeamus qui iuventutem nostram exercent*: Eztitut desegin, dugun amoreakgatik nor gure iende gaztea zertako den froga dezan (17c); *qui exercentur*: ibiltzen eta manaiatzen dena (23).
- EXERCITATIO**, enplegatu: *non indiget magne temporis exercitatio*: eta ez denbora anhitz enplegatu (behar) (179).
- EXHIBEO**, *Sicut in lignis ipsa reproba arbor comparet quae post flores, fructus optimus cultori suo non exhibet*: Nola zuhaitza baita zuhaitz alferra, fauna, idorra eta agorra, hostoaren eta lorearen ondoan fruiturik iasaiten eztuena (129b).
- EXIGO**, behar: *Nulla hic sumptu opus est, nullus labor exigitur*: Zeren ezta, hartakotzat, bat ere gasturik egin behar, ez traillaurik hartu (179).
- EXITUS**, hil: *Quis exitus tui tempus nuntiabit? Quis de mortis genere sponsor?*: nor abisatuko zaitu noiz edo zer moldez hillen zaren? Nor duzu hartako fiadore? (158b).
- EXORO**, othoitz egin: *haec (eleemosyna) pro te exorabit, ab omni malo*: hark eginen dio lankoari othoitz gaitz guztietarik begira zaitzala (146d).
- EXPECTO**, iguriki: *Expectat Dominus ut misereatur nostri*: Igurikitzen du lainkoak gutzaz miserikordia izaiteko (78c).
- EXPELLO**, egotzi: *Expellunt ab alvearibus pigras*: traillaatzen eztiren alferrak eta nagiak, ezten kolpez egotzten dituzten bere konpaina-tik (21); *Quid venistis ad me hominem, quam odistis et expulistis a vobis?*: Zertara ethorri zarete orai enegana, lehen gaitzetsia, alfer-etsia, eta zeuenganik egotzia, erabili duzen gizon batengana? (142d).
- EPXERGISCOR**, iratzarri: *similes erant conatibus expergisci volentium*: hek guztiak, lotarik iratzarri nahi zuenaren enseiu eta permadura flako batzuk bezala ziren (30c).
- EXPERIMENTUM**, frogatze: *sed fuisset jucunda propter experimentum virtutis naturae*: Baiña hura izanen zen atsegin hartze bat, eta bere plazerera, eta aisiara zegoela, bere indarraren eta anzearen frogatze bat (12b).

- EXPORRIGO**, hedatu: *secundum vires tuas exporrigenz da pauperi*: duzun indarraren arauaz heda zaiozu zeure eskua probeari (159).
- EXTINGUO**, iraungi, finatu: *Ignem ardentem extinguit aqua*: Urak iraungitzen du sua (146a); *Quot vides repentino ac vi casuve extingui...?*: Zenbat ikhusten ditugu ustekabeaz, laburzki kolpez edo estropuz..., finatzen direla? (158b).
- EXULTO**, loriatu: *Laetentur cum male fecerint et exultant in rebus pessimis*: Gaizki egitean, eta egin ondoan, guztietan atsegin hartzen dute, hartan loriatzen dira (70c).
- EVADO**, eskapatu: *non evadet ignem purgatorii*: peril du hoberenaz ere, purgatorioetan luzaro egi beharko duen, hara gabe eskapatuko ez den (124a).

F

- FABRICO**, egin: *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores*: Ene sorbalden gainean egin zuten egur bekhatoreek (89b).
- FACIES**, *Delebo... a facie terrae*: khenduko dut lurraren gainetik (80b).
- FACILE**, erraxki: *tam prompte et facile iuras*: hain prestki eta erraxki egiten baituzu iuramentu (177a).
- FACIO** (Cfr. FIO), egin, / -tu: egin (24c, 25b, 36a, 50a, 101c, 113b, 116, 135a, 159, 179). *Nihil boni facere, hoc ipsum est malum facere*: Ongirik ez egitea bera, da gaizki egitea (24c); *Facito*: egizu (25b); *Quodcumque potest facere manus tua instanter operare*: Orain, denbora aitzinean duzuiño, egizu ahal dagizuna (101c); *Vae mihi quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiae*: Ai ene urrikalkizuna..., zeren ni egin naiz udaren finean, bertzeren bil ondoen mahats hondar-mondarren billa dabillana bezala (116c); *bene fac amico tuo*: egiozu ongi zeure adiskideari (159); *sufficit velle et totum factum est*: Asko da nahia, egin da hain bertzez (179); *Asperam nobis et insuavem virtutum viam, nimia facit consuetudo*: Bekhatuaren usantzak gaitzen du berthutearen bidea (61c).
- FACULTAS**, *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas*: Dudan guztia probei eman badiazet ere (147).
- FALLAX**, alfer, faun, falso, gezurtti, guti balio: *dolorem peccatorum, qui ex cruciatibus mortis enascitur, fallacem esse saepissime*: eritasunaren eta heriotzearen oinhazetarik eta hersturetarik sortzen den penitentzia, maiz dela alfer, faun, falso, gezurtti, eta guti balio (139c).

- FATUUS, *senem fatuum et insensatum*: zahar erho zentzugabea, edo zahar amurusa (127d).
- FEBRIS, sukhar (40a, 158b).
- FELICITAS (superna), parabisu: *Numerus praedestinatorum in superna felicitate*: zenbat parabisurako diren (74c).
- FERIA, besta: *Ignavis semper sunt feriae*: nagientzat eta alferrentzat egun guztiak dira besta (32b).
- FERRUM, burdina (23).
- FERTILIS, Den lurrik hoberena (25g).
- FESTINO, laster egin: *Festinare debet ad Deum convertendo*: Bat bederak behar du konbertitu eta egin laster lainkoagana (135b).
- FICUS, fiko (115b, 144c).
- FIDELIS, leial (63e).
- FIDES, fede, fidantzia: *Modicae fidei, quare dubitasti?*: Ha fede aphurretakoa, fidantzia gutitakoa, zergatik dudatu duk? (87a).
- FIDUCIA, fidanzia (84a): *Melius quidem fuerit, multumque afferens fiduciae*: Hobeago, merituago, eta bihotz ezportzagarriago bazatekeien (161).
- FIGURO, signifikatu: *urtica figurat acediam*: Hasuiñak signifikatzen du nagitasuna (25f).
- FILIUS, seme, haurra; seme (59c): *Fili, conserva tempus*: Ene seme, begira ezazu denbora (101a); *Filius unius anni erat Saul*: Urthe bate-tako haurra zen Saul (125a).
- FINIS, fin, akhabatze, neurria, kontua: *Nescit homo finem suum*: Eztaki gizonak bere finaren berririk (39); *Sordes ejus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui*: Bere likitskeriak eta lizuntasunak zituen oiñetan, eta bere finaz ere etzen orhoitu (129a); *omnis controversiae eorum finis, ad confirmationem, est iuramentum*: heken diferentzia guztien fina, eta akhabatzea, iuramentua da (169d); *quandiu nondum peccatorum suorum terminum finemque compleverit*: bere bekhatuen neurria betha arteiño, kontua konpli arteiño (75a).
- FIO, gerthatu, -tu: *Orate ut non fiat fuga vestra in hieme vel sabbato*: Egizue othoitz, eztadilla zuen ihesa gertha neguan edo larunbatean (134); *longiores factae sunt umbrae vesperi*: itzala ere luzatuago da arratsaldean (130a).
- FIRMUS, finkatua, seguratua: *Fiducia est spes roborata, ex aliqua firma opinione*: Fidanzia da esperantza bat bortiztua, indarztatua, eta ustez ongi finkatua eta seguratua (84a).
- FLEO, (*vitam, quam lasciviendo perdidimus*) flendo reparamus: nigarez eta desplazerez koberatzen eta erreparatzen baitugu (113a).
- FLOS, lore: *Sicut in lignis ipsa reproba arbor comparet quae post flores, fructus optimos cultori suo non exhibet; sic et in hominibus ipse reprobus est quem flos iuventutis deserit, et tamen in sui corporis senectute, bonorum operum fructus proferre parvipendit*: Nola zuhaitza baita zuhaitz alferra, fauna, idorra eta agorra, hos-

toaren eta lorearen ondoan fruiturik iasaiten ez duena; hala da gizona ere, gizon alferra eta guti balioa, bere gaztetasuneko lorea eta berdetasuna iraganez gero, obra onen fruiturik gabe dagoena. (129b).

FLUCTUS, uhin: *hic confringes tumentes fluctus tuos*: hemen hautsi-koituzu zeure uhinak eta hola hantu urguilluak (75b).

FLUERE, *Quae aqua, eane quae fluit vel quae stat?*: Zein ur, geldia ala lasterra? (23).

FLUMEN, ur, ur-lasterra: *Corpora nostra rapiuntur, fluminum more*: Gure gorputzak ur-lasterra bezala dohazi (40c); *In idem flumen bis non descendimus; manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est*: Ezkara behin ere ur batetan biatan sartzen (dio Senekak), uraren izena bethi da bat, ez ordea ura. (40d).

FOEMINA, emazte: *Tenaciter colligabar a foemina*: Emaztek zedukaten bortitzki lothua. (34a).

FOENEROR, zensuan, interesean, irabazian eman: *Foeneratur Domino qui miseretur pauperis*: Probeari emaiten dioenak, Iainkoari emaiten dio. Eta emaiten ere, nola? *Foeneratur*. Zensuan, interesean, irabazian, obliga arazirik bezala, prinzipala irabaziarekin bihurtuko dioela. Eta hemengo irabazia ttipi da, ezta seguraturik ehuneko bat ere, baiña Iainkoarena handi da, gehiago da, ehuneko ehun baiño. (150b).

FOMENTUM, pitzgarri: *(otiositas) quae multis malis initium tribuit et fomentum*: hanbat kalteren eta damuren haste eta pitzgarri den alfertasuna (13c).

FORIS, *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur*: Gure gorputz haur, arimaren kanpoko, eta gaineko estalki haur, zehartzeaz hitzen eta desegiten bada ere (127a).

FORMICA, xinhaurri (22).

FORSITAN, benturaz (46a, d).

FORTASSE, benturaz (49a, b).

FORTE, benturaz (46c).

FORTIS, bortitz: *manus autem fortis divitias parat*: baiña (esku) bortitzak eta traillaariak aberatstasun biltzen du (26g).

FORTITER, nabasiki, ausartki: *si fortiter astringis (urticam)*: nabasiki eta ausartki hertsten eta marruskatzen baduzu (hasuifia) (25f).

FORTUNA, fortuna, bentura: *Quod in manu fortunae positum est*: fortunaren eskuan eta benturan daudezinak (43).

FRAENUM, brida: *fraenum imponamus linguae*: mihia brida dezagun (179).

FRAGILIS, samur, hautskor: *Quid fragilius vase vitreo?*: Zer da beirazko untzia baiño gauza samurragorik eta hautskorragorik? (40a).

FRATER, anaia: *fratres mei*: neure anaia maiteak (169b).

FREQUENTER, maiz (27 c, d).

- FRIGUS, otz: *Propter frigus piger arare noluit*: Traballatu nahi etzue-
nak, otzaren atxakia egin zuen (33a).
- FRONS, kopeta, belar, aitzin aldea: *Fronte capillata est, et post occa-
sio calva*: Okhasinoa kopetan, belarrean, aitzin aldean, illetsu da,
eta xerlotsu (101b).
- FRUCTUS, fruitu (50a, 116a, 129b): *Quid faciam quia non habeo quo
congregem fructus meos?*: Zer eginen dut? Norako dut hunenbat
ogi, arno, bihi, fruitu eta onhasun? Eztut edukitzeko lekhurik
ere. (50a).
- FRUGES, -um, lurreko fruituak (24b).
- FUGA, ihes: *Orate ut non fiat fuga vestra in hieme vel sabbato*: Egi-
zue othoitz eztadilla zuen ihesa gertha neguan edo larunbatean
(134).
- FUGIO, ihes egin: *Fugiamus Israel*: Dagigun ihes, bihur gaitezin gibe-
lat (142a).
- FUNDUS, hondar: *Non enim tantum minimum in fundo, sed pessi-
mum*: Gauza hondartuz gero, gutitzen da eta gaixtatzen. Honda-
rra guti da, eta guti hura ere gaixto. (123).
- FUROR, ebatsi: *Qui furabatur, iam non furetur*: Ebatsten zuenak, ez-
tezala ebats (26f).
- FUTURUS, -a, -um, ethorkizun: *Non remittetur in hoc saeculo nec in
futuro*: Eztela barkhatuko mundu hunetan eta ez bertzean ere
(68b); *Neque quod futurum est meum neque quod fuit*: Iragana,
eta ethorkizuna eztira gure. Ioana ioan, ethorkizuna ethorkizun,
presentekoa da gure, eta ez bertzerik. (102b).

G

- GENEROSUM, liberaltasun: *generosum quid facies*: egizu orduan zen-
bait liberaltasun (161).
- GENUS, suerte, molde: *Pyramides est genus sepulchrorum*: Piramideak
edo Piramideak ziren sepultura suerte batzuk (15a); *Quis de mor-
tis genere sponsor?*: nork abisatuko zaitu noiz edo zer moldez
hillen zaren? (158b).
- GLADIUM, ezpata (76).
- GLORIA, loria (148a).
- GLORIOR, loriatu: *gloriantur*: loriatzen dira (119c).
- GRATIA, garazia, fabore: *Quid est quod dixi: ego indurabo cor Pha-
raonis, nisi cum abfuerit gratia mea, obduret illum nequitia sua?*:
Halakoei nola Iainkoarekin etsai baitira, eta etsai ere barrena,

ezterauzte emaiten bere adiskidei, edo gutiago etsai direnei emaiten derauzten ernetasun, iratzarpentasun, barreneko berotasun eta bertze fabore handi batzuk. Eta hek ez emanez gero, berak bere faltaz itsutzen, gogortzen, eta ez antsiatzen dira. Hala erraiten du San Agustinek Faraonez mintzo dela: (70f); *Eleemosyna est meritoria gloriae et augmenti gratiae*: erremusinak, merezitzen du zeruko loria, eta berretzen Iainkoaren garazia (148a).

H

GRATUS, eder, plazent: *Non est admodum gratum... Deo*: badirudi ezen etzaikala Iainkoari eder eta ez plazent (160a).

HABEO, izan: *Dum tempus habemus operemur bonum*: Denbora duguiño dagigun ongi (101d); *Vae terrae et mari, quia descendit ad vos diabolus, habens iram magnam, sciens quia modicum tempus habet*: Begirautzue, lurra eta itsasoa, gaizki doha zuetzat: zeren iautzi da deabrua zuetara kolera handian, iakinik ezen denbora guti duela (118); *non magnam suae modestiae mercedem arbitror habiturum*: Eztut uste presuna zaharrak, probetxu anhitz izanen duela bere zahartzean onhest, modest, pausatu eta sosegatu izaitez (119b); *(si) charitatem autem non habuero*: baldin karitaterik ezpadut (147).

HABITUS, trebetasuna, aztura: *Ex actu multoties iterato fit habitus*: Ez behingoaz, baiña maiz eta anhitzetan usatzeaz egiten da trebetasuna, eta aztura (62a).

HAEDUS, bitaña, ahuntz-ume: *Statues haedos a sinistris*: bitaiñak bezala direla gaixtoak, eta azkeneko egunean, ezkerreko aldean, ibeniko dituela Iainkoak (66b); *Aetas ex haedo asperum facit hircum*: Bitaña, ahuntz-umea, gazte deiño, on da iateko, samur da, uxter da, sasoal da: ordea galtzen du adinak. Gero ta gero doha gaixatuaz, zailduaz eta gogortuaz (66c).

HAMUS, amu (39).

HEU, ai (107a).

HIC, hemen (75b); orai hemen (105a).

HIEMS, negu (134).

HIERUSALEM, Ierusaleme: *regnavit super Hierusalem*: Izan zen errege Ierusalemeran gaiñean (125a).

HINC, hemendik (140a).

HIRCUS (no lo traduce, 66c).

HODIE, egun (58).

HOMO, gizon, iende, gorputz; gizon (20, 25d, 26a, 39, 70a, 80b, 129b, 142d, 169c): *incidere in manus hominum*: iende gaixto batzuen eskuetan erori (96a); *Melius est ut incidam in manus Domini, quam in manus hominum*: Baiña Errege Davitek nahiago zuen, iendeekin baiña, Iainkoarekin iharduki (96b); *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur*: Gure gorputz haur, arimaren kanpoko, eta gaineko estalki haur, zahartzeaz higatzen eta desegiten bada ere (127a).

HORA, orena (36b): *ex hac hora*: eta orai bereon, presentean (34d).

HORRENDUS, izigarri (60b).

HORRIPILATIO, *Loquela multum iurans, horripilationem capiti statuet*: Iuramentu anhitz egiteak, bethi burhoz minzateak, latzteintu buruko illeak (173a).

I

IACTO, ibeni, egotzi: *lacta super Dominum curam tuam*: ibeintzatu zeure esperantza, fidantza, eta ardura guztiak Iainkoa baithan, haren gaiñera egotz itzatzu. (85b).

IANUA, athe (142e).

IDEM, EADEM, IDEM, *In idem flumen bis non descendimus*: Ezkara behin ere ur batetan biatan sartzen (40d).

IDONEUS, *Voluntas nova quae mihi esse coeperat, non erat idonea, ad superendam priorem*: Ene borondate berriak, etzuen indarrik asko borondate zaharraren garaitzeko (30b).

IGITUR, bada (49a, 158b).

IGNAVIA, nagitasun, alferkeria: *Pestis est mortalibus ignavia*: Ezta izurrik eta ez pozoinik nagitasunak edo alferkeriak bezanbat kalte egiten duenik (25h).

IGNAVUS, nagi, alfer: *Ignavis semper sunt feriae*: nagientzat eta alferrentzat egun guztiak dira besta (32b).

IGNIS, su (146a): *non evadet ignem purgatorii*: peril du hoberenaz ere, purgatorioetan luzaro egon beharko duen, hara gabe eskapatuko ez den, lehenbiziko urthean zamarrrik edo arropa forraturrik beharko eztuen. (124a).

IMBUO, hartu: *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu*: Eltzeak luzaro edukitzen du, berrian hartzen duen usaña eta kutsua (59b).

IMPETRATORIA, *Eleemosyna est impetratoria*: Erremusinak anhitz ontasun erdiesten du Iainkoaganik (148d).

IMPIETAS, bekhatu (131d).

IMPIUS, gaixto (66a); gaixto (70d); bekhatore (131d).

IMPLEO, bethe, mukurutu, konplitu; bethe (64b, 78b, d): *Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiae eius*: Gaixtoaren hezurak betheko dira gazte denborako bekhatuez (64b); *si quando impleverit novem menses suos*: ea bederatzi hillabeteak bethez gero (78b); *Impleta est terra iniquitate*: Bethe da lurra gaixtakeriaz, mukurutu da maliziaz (78d); *Antequam implerentur anni promissi*: prometatu zituen urtheak konplitu gabe (81); *Implebitur anima mea*: aspertuko natzaie (76).

IMPONO (FRAENUM), bridatu (179).

IMPOTENTIA, ezina, indarraren eskastea, ahalaren faltatzea, ezin eginenez egoitea, borxaz gelditzea, adinak ukho egitea, egin nahiaren ezin egina. *Temperantis in senecta non est temperantia, sed potius incontinentiae quaedam impotentia*: Zahartasuneko pairua eta pairatzea, ezina da eta ez pairua eta ez pairatzea: indarraren eskastea da, ahalaren faltatzea, ezin eginez egoitea: borxaz gelditzea, adinak ukho egitea, egin nahiaren ezin egina, bekhatuak berak aitzintzea; ez guk bekhatuen, baiña bekhatuek gure utztea. (119a).

INCEDO, higitu: *Non possum incedere quia usum non habeo*: Harma haukin ni ezin higi naiteke, zeren ez naiz usatua (61a).

INCERTUS, *Vis quod incertum est evadere?*: Nahi duzu segurean iokatu? (140b).

INCIDO, erori: *Dum otio vacant in rem negotiosissimam incidunt*: Alfer egoiteaz, erortzen dira egiteko handitan (32d); *Melius est mihi incidere in manus hominum*: Susana emazte saindu hark nahiago zuen, iende gaixto batzuen eskuetan erori (96a).

INCIPIO, hasi (125b, c).

INCONTINENTIA (Cfr. IMPOTENTIA).

INCRUDESCO, -ago: *Nam, quoniam vidit... incrudescere ulcera*: Zeren nola ikhusi baitzuen... bekhatuen zauriak gordintzenago, eta gaizkoatzenago zirela, hobenduriago egiten zirela (81).

INDICIUM, señale (81).

INDIGEO, behar: *Qui dat pauperi non indigebit, qui despicit deprecantem sustinebit penuriam*: Beharrari emaillea, ezta beharrean iarriko, emaille eztena, azkenean behar izanen da (155b); *non indiget magna temporis mora exercitatio*: ez denbora anhitz enplegatu (behar) (179).

INDUBITANTER, segur, duda gabe: *indubitanter credimus*: Segur dadukagu, duda gabe sinhesten dugu (131c).

INDULGENTIA, barkhamendu: *indulgentiam peccatorum*: berkhatuen barkhamendua (121).

INDUO, beztitu (156b).

INDURO, itsutu, gogortu (70f).

- INFERI, *apud inferos quo tu properas*: zuk ioan behar duzun lekhu arthan (101).
- INFINITUS, infinitu: *Stultorum infinitus est numerus*: Erhoen kontua infinitu da, infinituki anhitz kondenatzen da (93).
- INFIRMUS, -a, -um, eri: *Poenitentia quae ab infirmo petitur, infirma est*: Eriaren penitenzia, penitenzia eria da (136a).
- INIMICUS, etsai (137b).
- INIQUITAS, bekhatu (70e, 82b); gaixtakeria (89b); bekhatu eta gaixtakeria (176); gaixtakeria, malizia (78d): *Repleta est terra iniquitate*: Bethe da mundua bekhatuz eta maliziaz, gaiñez egin hurran du gaixtakeriaz (80c).
- INITIUM, haste (13c).
- INIUSTE, *Qui alienum iniuste retinet, et scit, illud se debere*: Zordun dela dakienak (136b).
- INIUSTUS, *Non sic est Deus misericors ut sit iniustus*: Ezta Iainkoa halako moldez miserikordios, non iustiziarri bide gaberik egin diazon. (94).
- INOPIA, egiteko: *Quando res in maximam inciderit inopiam, tunc tu maxime spera*: Egitekoak egitekotan direnean, galdu gordean dabilzanean, orduan edukazu zuk egundaiño baiño esperantza gehiago. (85c).
- INQUIS, erraiten duzu eta erranen duzu (49a).
- INSENSATUS, zentzugabea: *senem fatuum et insensatum*: zahar erho zentzugabea, edo zahar amurusa (127d).
- INSPICIO, konideratu: *vitam cuiuslibet negligentis inspicere*: presuna alferraren eta antsikabearen bizitzearen eta ioan-ethorrien konideratzea (25e).
- INSTANTER, fite, presenteon: Orai, denbora aitzinean duzuiño, egizu ahal dagizuna: eta orai ere, *Instanter*, fite, presenteon. (101c).
- INSTRUO, aditzera eman, erakutsi: *Quo exemplo manifeste instrui-mur*: Exemplo hunetzaz emaiten zaiku aditzera, eta erakusten klar-ki (82c).
- INSUAVIS, gaitz: *Asperam nobis et insuavem virtutum viam, nimia facit consuetudo*: Bekhatuaren usantzak gaitzten du berthutearen bidea (61c).
- INTELLIGO, aditu, enplegatu: *Neque intelligis omnia potius esse amit-tenda quam tempus*: Eztuzu aditzen, bertze gauza guztiak lehen utzi behar direla galtzera, denbora baiño (106); *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem*: Dohatsu da, beharraren eta probea-ren gaiñean enplegatzen dena (146c).
- INTERSUM, antsia izan: *Nihil nempe interest sive huic pauperi, sive ipsi Christo dederis*. Ezta antsia, ala probeari ala Iesu Kristo berari eman (151b).
- INTRODUCO, igorri: *universale introduxit excidium*: igorri zuen Iainkoak uholdea (81).

- INTUS, *is autem qui intus est, renovabitur de die in diem: ordea barrera, arima, hobetzen eta erraberritzen da.* (127a).
- INVASOR, etsai (12b).
- INVENIO, ediren (25b, 61c, 90b, 117).
- INVITUS, bortxaz: *ne si moriens dederis, invita dedisse arguaris: ez-tiagizuten eranzute, edo erran eztiagizuten, hiltzerakoan emaiten duzuna, bortxaz emaiten duzula.* (160b).
- INVOCO, othoitz egin: *invoca Deum tuum: egiok heure lainkoari othoitz* (46c).
- IRA, haserre, kolera / iustizia: *veniet ira illius: Iainkoa haserretuko da* (51a); *quia descendit ad vos diabolus, habens iram magnam: zeren iausti da deabrua zuetara kolera handian* (118); *miserikordia enim et ira cito ab illo proximant: Zeren miserikordia eta iustizia hurbil dagotza* (90c).
- ISRAEL, Israel, giristinoa: *Perditio tua ex te Israel, tantummodo in me, auxilium tuum: Israel, giristinoa, galtzea zeureganik, erremedia-tzea duzu eneganik.* (74d).
- ITERATUS, *Ex actu multoties iterato fit habitus: Ez behingoaz, baiña maiz eta anhitzetan usatzeaz egiten da trebetasuna, eta aztura.* (62a).
- INTERROGO, galdegin (78b).
- IRREVERENTIA, burho?: *Loquela multum iurans, horripilationem capiti statuet, et irreverentia ipsius obduratio aurium: Iuramentu anhitz egiteak, bethi burhoz minzateak, latzteintu buruko illeak, eta iende prestuek, halakorik ez enzuteagatik, beharriak herstein-tuzte, burua bertze aldera itzultzen dute.*
- IUBEO, lagundu, hartaratu: *cum aetate plurimum iubetur: zeren adi-na bera hartara laguntzen baitzaika, adinak berak hartarutzen baitu* (119b).
- JUCUNDA, atsegin hartze, plazerera eta aisiara egon: *Nec tamen, illa operatio esset laboriosa sicut post peccatum, sed fuisset jucunda, propter experimentum virtutis naturae: Etzen ez orduko trabai-llatze hura, penagarri izanen, orai bekhatu eginez gero bezala. Baiña hura izanen zen atsegin hartze bat, eta bere plazerera, eta aisiara zegoela, bere indarraren eta anzearen frogatze bat.* (12b).
- JUDAEUS, judu (60a).
- JUDICIUM, iulgamendua, sententzia, iustizia: *Pondus et statera iudicia Domini: Pisua eta balantza dira Iaunaren iulgamenduak eta sen-tenziak* (74b); *Nam et ille misericordiam cum iudicio exhibet, qui in pondere, numero et mensura admittitur, cuiusque merita et appendit: hala bere miserikordiaz ere, kontuz, pisuz, eta neurriz, iustiziaren arauaz usatzen du.* (90a); *Iurabis vivit Dominus, in veritate, et in iudicio et iustitia: Iuramentuak ongi, zuzentki eta behar den bidean egina izaiteko, behar ditugu hirur gauza, hirur lagun eta sostengu: egia, premia eta zuzena.* (170).

- IUDICO, -etsi: *Si hoc iudicas mirum*: eta baldin hunetzaz miresten baduzu (125b): *Non enim temporis quantitate, sed animi proposito poenitentia iudicatur*: Penitenziaren indarra eta balioa, borondatearen deliberamenduan dago eta ez denboraren luzetasu-nean. (133b).
- IURAMENTUM, iuramentu (169d, 175, 177b): *iis qui multa iuramenta dederant*: anhitz arnegu eta iuramentu egiten dutenei (177b).
- IURO, iuramentu egin, zin egin; iuramentu egin (168a, b; 169a, b, c, d; 173, 176, 177a, b; 179). *Ante omnia autem, fratres mei, nolite iurare, neque per caelum neque per terram, nec aliud quodcumque iuramentum*: Guztien gaiñetik gomendatzen deratzuet, neure anaia maiteak, eztagizuen batere iuramenturik, ez zeruaz, ez lurraz, eta ez bertzez (169b); *Homines per maiorem sui iurant, et omnis controversiae eorum finis, ad confirmationem, est iuramentum*. Gizonak, berak baiño handiagoaz egiten dute iuramentu, eta heken diferentzia guztian fina, eta akhabatzea, iuramentua da. Zeren iuramentura emanez gero, zin eraginez gero, ezin dateke, gehiago hauzirik. (169d); *Loquela multum iurans*: Iuramentu anhitz egiteak, bethi burhoz mintzatzeak (173a); *Iuravit per viventem in saecula, quia non erit tempus*. Hala erran zuen Aingiruak ere, gaiñekoaz zin egiñik, etzela izanen gehiago denborarik, akhabatuko zirela geroko gero guztiak. (112c).
- IUSTITIA, iustizia, zuzena, berthute; iustizia (91b, 163b): *invenitur semita iustitiae levis*: edirenen da berthutearen bide hura bera, errex, atsegin, eta plazent. (61c); *Iurabis vivit Dominus, in veritate, et in iudicio et iustitia*. Iuramentuak ongi, zuzentki eta behar den bidean egina izaiteko, behar ditu hirur gauza, hirur lagun eta sostengu: egia, premia eta zuzena. (170).
- IUSTUS, -a, -um, iustu, arrazoin: *Iustum est subditum esse Deo*: Iustu da eta arrazoin, lainkoari errendaturik egoitea (139a).
- IUVENTUS, gazte denbora, gazte, iende gazte, gaztetasuna: *Iuventus cotem*: gaztetasunaren zorrotz-harria (17b); *flos iuventutis*: gaztetasuneko lorea eta berdetasuna (129b); *Ut habeamus qui iuventutem nostram exercent*: Eztitut desegin, dugun amoreakgatik nork gure iende gaztea zertako den froga dezan. (17c); *Quae in iuventute non congregasti*: Gaztean bildu ez tuzuna (117); *Memento Creatoris tui in diebus iuventutis tuae*: Orhoit zaitenzi zeure laungoikoaz zeure gazte denboran (115a); *qui in iuventute sua luxuriose vivere volunt*: Batzuek nahi dute, bere gazte denboran bizi bere gogara, anhitz bekhatu, eta desordenu, guztiz ere emazteekin egiten dutela. (119c).
- IUXTA, *Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit non recedet ab ea*: Nor nola gobernatzen baita gaztean, hala komunzki egiten oh! da, zahartzean ere. (59a)

L

LABOR, -oris: trabailu (20, 179).

LABOR, eris, lapsus sum, ioan: *Tempora labuntur*: Denborak badohazi (41b).

LABORIOSUS, -a, -um, penagarri: *Nec tamen, illa operatio esset laboriosa*: Etzen ez orduko trabailatze hura, penagarri izanen (12b).

LABORO, trabailatu, manaiatu: *Laborantem agricolam, oportet primum, de fructibus accipere*: Arrazoin da, trabailatzen den laborariak, berak lehenik bere fruituetarik dasta dezan. (116a); *Qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret*: Ebatsten zue-nak, eztezala ebats, baiña trabaila bedi, manaiia bedi (26f).

LAETOR, atsegin hartu: *Laetantur cum male fecerint et exultant in rebus pessimis*: Gaizki egitean, eta egin ondoan, guztietan atsegin hartzen dute, hartan loriatzen dira. (70c).

LAPIS, harri (73c).

LAQUEUS, segada (39).

LASCIVIO, *vitam, quam lasciviendo perdidimus, flendo reparamus*: irriz eta plazerez galdu genduen, nigarrez eta desplazerez koberratzen eta erreparatzen baitugu. (113a).

LATUS, -a, -um, zabal (15a).

LAUDO, laudatu (169c).

LAUS, laudorio (158a).

LAVO, garbitu (172).

LECTULUS, ohe, kamastra: *Sicut ostium vertitur in cardine suo, sic piger in lectulo suo*: Athea bere erroetan bezala, itzultzen da nagi-ere bere ohean edo kamastran. (29).

LEGO, -as, -are, utzi: *sed legant in testamento*: baiña bere testamenteretara, ordeneretara, eta ondokoetara utzten dutenek. (163a).

LEO, lehoin (33b).

LEVIS, errex, atsegin, eta plazent: *invenitur semita iustitiae levis*: edirenen da berthutearen bide hura bera, errex, atsegin, eta plazent. (61c).

LIBERO, salbatu, begiratu, libratu, iltki: *Numquid dico, damnabitur? Non dico. Sed dico etiam liberabitur? Non*: Eztut erraiten kondanatuko dela, eta ez salbatuko dela ere. (140a); *Vis te de dubio liberare?*: Nahi duzu dudatarik iltki? (140b); *liberabit eum Dominus*: begiratuko eta libratuko du Iainkoak. (146c).

LIGNUM, zuhaitz: *Sicut in lignis ipsa reprobata arbor comparet*: Nola zuhaitza baita zuhaitz alferra, fauna, idorra eta agorra (129b).

LIMES, neurri: *Omnia viventia, quae dicuntur natura constantia, habent certum litem suae quantitatis*: Bizitzen diren gauza guztiek, badute bere neurria bere handitasunean, eta bai ttipitasunean ere. (78a).

- LINGUA, mihi (179).
- LITTERA, letra: *Otium sine litteris*: Letra gabeko aisia, deus eztakienaren alferkeria (26a).
- LITUS, -oris, kosta: *Quae navis, quae navigat, vel quae in litore est?*: Zein untzi, kostan dagoena, ala itsasoan dabillana? (23).
- LONGUS, luze: *longiores factae sunt umbrae vesperi*: itzala ere luzatutago da arratsaldean. (130a).
- LOQUELA, mintzatze, mintzaia: *Loquela multum iurans*: Iuramentu anhitz egiteak, bethi burhoz mintzatzeak (173a); *loquela tua te manifestum facit*: zure mintzaian ezagun zara (173b).
- LOQUOR, mintzatu: *si loquutus fuisses mane*: baldin goizean mintzatu bazina (142c).
- LUBRICUM, *Atqui nunc in lubrico sumus*: Aitzitik orai gaude egundaiño baiño linburtzeko eta erortzeko peril handiagoan. (17d).
- LUCIFER, Luzifer, artizarra: *Quomodo cecidisti Lucifer qui mane oriebaris?*: Nola erori zinen, Luzifer? Nola erori zinen artizarra, goizean goiz, oillaritean sortzen eta ilkitzen ohi zinena? (92).
- LUCROR, ongi eta ontasun egin: *Saepe vero ad inimicis non minus lucramur quam ab amicis*: Anhitzetan egiten derakute etsaiek hanbat ongi eta ontasun nola adiskideek, eta bai batzutan gehiago ere. (16).
- LUCTOR, borrokatu: *non habebunt post hac, quibuscum luctentur adversarios*: ezute hemendik aitzina ihardukitzeko paradarik izanen eta ez borrokatzeko etsairik. (17a).
- LUXURIOSE, *Sed quidam sunt, fratres mei, qui in iuventute sua luxuriose vivere volunt*: Batzuek nahi dute, bere gazte denboran bizi bere gogara, anhitz bekhatu, eta desordenu, guztiz ere emazteekin egiten dutela. (119c).

M

- MACERIA, hesiak, hersteziak, harmorak: *et maceria lapidum destructa est*: eta hesiak, hersteziak eta harmorak ere, eroriak eta deseginak (ziren). (25d).
- MACULA, notha: *Non habentem maculam aut rugam*: ezuela behar bekhatu, eta ez bekhatuaren notharik, eta ez zimurdurarik. (130b).
- MAGISTRA, maestru: *Omnium vitiorum quasi magistra quaedam atque origo otiositas*: Bizio guztien eta pensu gaixto guztien zimendu, ithurburu eta maestro bezala da alfertasuna. (26b).

- MAGNUS, handi/anhitz; handi (60b, 61b, 118, 119b): *non indiget magna temporis mora exercitatio*: eta ez denbora anhitz enplegatu (behar). (179).
- MAIOR, handiago (169d): *ut ne maiori scilicet poenae se obnoxios facerent*: pena gutiago ethor zekien amoreakgatik (81).
- MALE, gaizki (24d, 70c, 144a): *Cor durum male habebit in novissimo*: Bihotz gogorra gaizki izanen da bere azken finean. (73b); *Qui spe poenitentiae male agit*: Penitziaren esperantzan bekhatu egiten duenak (99).
- MALITIA, malizia (25c): *Sufficit diei malitia sua*: Egunak berak du bere buruarekin egitekorik asko. (124b).
- MALO, nahiago izan: *maluit accipere quam quaerere*: nahiago izatu zuen hartu, ezen ez bilhatu. (27a).
- MALUM, gaixto, bekhatu, gaitz, kalte: *otiositas...*, *quae multis malis initium tribuit et fomentum*: hanbat kalteren eta damuren haste eta pitzgarri den alfertasuna (13c); *Consuetudinis enim vis, et in bonis, et in malis magna*: Gauza handia da usantza, hala onean nola gaixtoan. (61b); *Impius cum in profundum malorum venerit*: Gaiztoak bekhatuen hosinean sarthuz gero (70d); *haec pro te exorabit, ab omni malo*: hark eginen dio Iainkoari othoitz gaitz guztietarik begira zaitzala. (146d); *malum facere*: gaizki egitea (24c).
- MALUS, -a, -um, gaixto, gaitz: *Si enim fortasse Deus non perdet nec malos, sine dubio non perdet bonos*: Baldin Iainkoak benturaz galduko ezpaditu gaixtoak, segur da eta duda gabe eztituela galduko onak. (49b); *Solem suum oriri facit super bonos et malos*: Hark iguzkiak bezala egiten du, onei eta gaixtoei, guztiei argitzen deraue. (69a); *in die mala liberabit eum Dominus*: Zeren hura, egun gaitzean, heriotzeko orenean begiratuko eta libratuko du Iainkoak. (146c).
- MANE, goizean goiz, oillaritean (92), goizean (142c).
- MANEO, *manet idem fluminis nomen*: uraren izena bethi da bat (40d).
- MANIFESTE, klarki (82b).
- MANIFESTUS, ezagun: *loquela tua te manifestum facit*: zure mintzaiari ezagun zara (173b); *si... omnibus esset manifestum quod non iures*: Munduak balekusa eztuzula bat ere iuramenturik egiten (177b).
- MANNA, mana (60a): *Cum manna, coelesti cibo, alerentur Iudaei*: Juduek mana zeritzan ianhari on, ezti, gozo hartarik franko zutelarik (60a).
- MANUS, esku (26g, 43, 96a): *Aegestatem operata est manus remissa, manus autem fortis divitias parat*: Esku laxoak eta alferrak, probetasun dakharke, baiña bortitzak eta traillaariak aberatstasun biltzen du. (26g); *Quod in manu fortunae positum est, disponis, quod in tua dimittis*: Ethorkizuneko gauzak, fortunaren eskuan eta benturan daudezinak, nahi dituzu oraindik gobernatu, tra-

- zatu eta destatu: eta presentekoak, zeure eskuan dituzunak utzen dituzu galtzera. (43).
- MARTINUS, Martin (151a).
- MATER, ama (24d): *o mater*: Ene ama maitea (160a).
- MAXIME, *tunc tu maxime spera*: orduan edukazu zuk egundaiño baiño esperantza gehiago (85c).
- MATRIX, sabel (78b).
- MAXIMUS, handi (81, 85c).
- MEDICAMENTUM, midikuntza: *Annosa passio, medicamento momentaneo non curatur*: Arrazadura urthatua, narrio zahartua, zauri gaizkoatua, ezta puntu batetako midikuntzaz sendatzen, ezta behingo bisitaz erremediatzen eta ez hain fite leheneko estanterara, estatura eta egoitzara bihurtzen (63a).
- MEDITOR, *Cogitationes quibus meditar in te*: Iainkoa baithan phensatzeko desirkunde batzuk (30c).
- MEL, ezti (90b).
- MELIORO, hobetu: *Omne tempus in quo meliorasse non senseris, aestima perdidisse*: Hobetu zarenz sentitu gabe eta zerbait ontasun egin gabe iragaiten zaitzun denbora, estima ezazu galdu duzula. (108b).
- MELIOR, habeago: *Melius est mihi incidere in manus hominum absque peccato, quam peccare in conspectu Domini*: nahiago zuen, iende gaixto batzuen eskuetan erori, Iainkoaren miseriardiaren menean baiño. (96a); *Melius quidem fuerit, multumque afferens fiducia, dum adhuc vivis, paupertati egentium succurrere*: Hobeago, merituago, eta bihotz ezportzagarriago bazatekeien ere, zerorrek zeure eskuz bizi zinela eta sendo zinela probearen faboratzea (161).
- MEMINI, orhoitu: *Memento Creatoris tui*: Orhoit zaitzei zeure Iaungoikoaz (115a).
- MEMOR (esse), orhoitu: *Quoniam non est in morte qui memor sit tui*: ezta nehor heriotzean Iainkoaz orhoitzen (136b).
- MENDAX, gezurti (127d).
- MENSA, mahai (27c).
- MENSIS, hillabete: *quando impleverit novem menses*: bederatzi hillabeteak bethez gero (78b).
- MENSURA, neurri: *Omnia in mensura et numero et pondere dispositi*: munduko gauza guztiak kontuan, pisuan eta neurrian egi ten baitituzu. (74a); *in pondere, numero et mensura admetitur*: gure obra guztiak, kontuan, pisuan, eta neurrian kontatzen, pisatzen eta neurtzen baititu (90a); *mensura temporis*: denboraren neurria (133c).
- MENTIOR, gezur egin, gezur erran: *In multitudine virtutis tuae mentientur tibi inimici tui*: Zeure berthutearen multzutasunean, gezur eginen deratzute zeure etsaiak (137b) (más adelante traduce la

- misma frase de la siguiente manera): Halakoari bere etsaiaren indarrak, bothereak, eta garaitiak gezurra erran arazi derauka, eta prometa arazi konplitzen ezteuena (138).
- MERCES, probetxu: *non magnam suae modestiae mercedem arbitror habiturum*: Eztut uste... probetxu anhitz izanen duela..., onhest, modest, pausatu eta sosegatu izaitez (119b).
- MERITORIA, *Eleemosyna est meritoria gloriae et augmenti gratiae*: erremusinak, merezitzen du zeruko loria, eta berretzen Iainkoaren garazia (148a).
- MESSIS, uzta: *Sinite utraque crescere usque ad messem*: Igurikazue aphur bat, zaudete oraiño, luza ezazue uztaraiño, utzkitzue hazi biak, ona eta gaixtoa haztera, handitzera eta zorhitzera (79c).
- METO, -is, -ere, bildu: *Quae seminaverit homo, haec et metet*: Gizonak zer ere ereiten baitu, hura biltzen ere du (144b).
- MEUS, neure (75b, 127b, 147, 166, 169b); ene (89b, 115b): *Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem et ostia*: Inguratu nuen itsasoa neure mugez eta mugarriez, ibeni nerautzan athe sarrailak (75b); *Ne revoces me in dimidio dierum meorum*: Ez nazazula dei neure egunen erdian (127b); *et (si) tradidero corpus meum, ita ut ardeam*: eta neure burua erratzera utz badezat ere (147); *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus*: Neure onen erdiak emaiten derauztet probei (166); *Ante omnia autem, fratres mei, nolite iurare, neque per caelum, neque per terram, nec aliud quodcumque iuramentum*: Guztien gaiñetik gomendatzen derauztet, neure anaia maiteak, eztagizuen batere iuramenturik, ez zeruaz, ez lurraz eta ez bertzez (169b); *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores*: Ene sorbalden gaiñean egin zuten egur bekhatoreek (89b); *Praecocas ficus desideravit anima mea*: Goiz ontzen diren fikoak, desideratzen zituen ene arimak (115b).
- MINIMUM, guti: *Non enim tantum minimum in fundo, sed pessimum*: Gauza hondartuz gero, gutitzen da eta gaixtatzen. Hondarra guti da, eta guti hura ere gaixto (123).
- MINUS, gutiago: *Qui non est hodie, cras minus aptus erit*: Egun gai eztena, bihar gutiago izanen da (58).
- MIRACULOSE, mirakuilluz (68c).
- MISEREOR, miserikordia izan, barkhatu: *Expectat Dominus ut misereatur nostri*: Igurikitzen du Iainkoak gutzaz miserikordia izaiteko (78c); *Magis proprium est Deo misereri et parcere quam punire*: Plazentago eta laketago zaika Iainkoari miserikordia, iustizia baiño, eta bai barkhatzea ere, gaztigatzea baiño (91a); *multitudinis peccatorum meorum miserebitur*: zeure bekhatu guztiak barkhatuko derauzkitzula (90c); *Non potest Deus misereri omnium operantium iniquitatem*: Iainkoak ezin barkha diazaio bekhato-reari (95).
- MISERICORDIA, miserikordia (68c, 81; 90a, c; 91b, 95, 146b, e; 148e); barkhamendu (139b).

MISERICORS, miseriordios (94, 146b, 148e).

MITTO, egotzi: *Mitte te deorsum*: Egotz zezala handik behera bere burua (89a).

MODESTUS, onhest, modest, pausatu, sosegatu: *Qui modestus est in senectute, cum aetate plurimum iubetur, non magnam suae modestiae mercedem arbitror habiturum*: Eztut uste presuna zaharrrak, probetxu anhitz izanen duela bere zahartzean onhest, modest, pausatu eta sosegatu izaitez; zeren adina bera hartara laguntzen baitzaika, adinak berak hartaritzen baitu (119b).

MODICUS, aphur, guti: *Modicae fidei, quare dubitasti?*: Ha fede aphurretakoa, fidantzia gutitakoa, zergatik dudatu duk? (87a); *Modicum tempus*: denbora guti (118).

MODUS, *modum habet maleficientiae*: ezto bide ona hartzen (99).

MOLA TRUSATILIS, tornua edo arroda: *caeci molas trusatiles versando*: Itsuek ere tornuan edo arrodan bedere hari behar zuten (19).

MOLES, *Moles illa imposita sepulchro*: gaiñeko harri-estalkia (65).

MOLLITER, malguki, leunki, emeki, nagiki, balakuz bezala: *urtica figurat acediam; si molliter tangis urit*: Hasuiñak signifikatzen du nagitasuna: baldin malguki, leunki, emeki, nagiki eta balakuz bezala hazkatzen, ferekatzen eta erabiltzen baduzu, erreko zaitu (25f).

MOMENTANEUS, puntu batetako, behingo: *medicamento momentaneo non curatur*: ezta puntu batetako midikuntzaz sendatzen, ezta behingo bisitaz erremediatzen eta ez hain fite leheneko estanterara, estatura eta egoitzara bihurtzen (63a).

MONS, mendi, oihan: *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion*: Iauna baithan fidatzen direnak Siongo oihana eta mendia bezala izanen dira (87b).

MORIOR, hil (41d, 42, 48a, 73, 126, 131a, 137a, 144a, 160b, 161): *Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae*: Egunoro hiltzen gara, zeren egun oro gure bizitzeari zenbait poxin eta parte gutitzen eta edekitzen baitzaika (41d); *Nequaquam moriemini*: Etzarete hillen (42); *In peccato vestro moriemini*: Zeuen bekhatuan hillen zarete (73a); *Ante senectutem curavi ut bene viverem, in senectute ut bene morerer*: Zehartzeko aitzinean enseiatu nintzen ongi bizitzera, eta zahartzean ongi hiltzera (126); *Morian-tur ante te vitia*: Hil bitezi zu baino lehen, zure faltak, eta bekhatuak: Hek lehenik, zu gero (131a); *ut moriens obliviscatur*: berari ere hiltzerakoan, ahantz dakion bere burua (137a); *Male mori times, et male vivere non times*: Gaizki hiltzearen zara beldur, eta ez gaizki bizitzearen (144a); *si moriens dederis*: hiltzerakoan emaiten duzuna (160b); *moriendo*: hiltzerakoan (161).

MORS, heriotze, hiltze: *quid aliud est, quam quaedam prolixitas mortis?*: zer da, luzaro hiltze bat baizen? (41c); *Hoc est hominibus mors, quod angelis casus*: Aingiruetan bekhatuak egin zuena, egi-

- ten du gure baithan ere heriotzeak (67); *Quoniam non est in morte qui memor sit tui*: ezta nehor heriotzean lainkoaz orhoitzen (136b); *dolorem peccatorum, qui ex cruciatibus mortis enascitur*: eritasunaren eta heriotzearen oinhazetarik eta hersturetarik sortzen den penitentzia (139c).
- MORTALIS, gizona: *mortalem non paria Deo sentire*: gizonak lainkoaren berdin bere buruaren ez edukitzea (139a).
- MORTALITER, *peccat mortaliter*: bekhatu mortal egiten du (163b).
- MOS, *Corpora nostra rapiuntur, fluminum more*: Gure gorputzak urlasterra bezala dohazi (40c).
- MOVEO, erabili: *Quod ferrum, an quod movetur, an quo nemo utitur?* Zein burdina, zokhoan datzana, ala erabiltzen dena? (23).
- MULIER, emazte (78b).
- MULTITUDO, multzutasun / guztiak: *In multitudinē virtutis tuae*: Zeure berthutearen multzutasunean (137b); *multitudinis peccatorum meorum miserebitur*: zeure bekhatu guztiak barkhatuko derauzkitzula (90c).
- MULTOTIES, anhitzetan, maiz: *Ex actu multoties iterato fit habitus*: Ez behingoaz, baiña maiz eta anhitzetan usatzeaz egiten da trebetasuna, eta aztura (62a).
- MULTUM, anhitz (173, 176).
- MULTUS, anhitz / hanbat / handi; anhitz (25c, 36c, 49a, 88, 141, 177b): *Multam malitiam docuit otiositas*: Anhitz malizia erakutsi izatu du alferkeriak (25c); *Repromissio nequissima multos perdidit*: anhitz galdu dela, bere buruari ethorkizunaz, sobera prometatuz (36c) (indeterminado); *Sed multis, inquis, Deus dedit privilegium*: Erraiten duzu eta erranen duzu: lainkoak anhitz emaiten deraue pribilejio haur (49a); *multi sunt vocati, pauci vero electi*: anhitz direla deituak, baiña gutiak hautatuak (88); *Multos solet serotina poenitentia decipere*: Anhitz enganatzen ohi du arratsaldeko urrikimenduak, penitentzia berantkorak (141) (indeterminado); *quam iis qui multa iuramenta dederant*: anhitz arnegu eta iuramentu egiten dutenei baiño (177b) (indeterminado); *otiositas...*, *quae multis malis initium tribuit et fomentum*: hanbat kalteren eta damuren haste eta pitz garri den alfertasuna (13c) (indeterminado); *Quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam*: Zeren baldin gauza ttipian, eta aphurrean leial dena, arrazoin bada, handiagoan ere enplega dadin (69e).
- MUTARE, aldatu, utzi, muthatu: *Si mutare potest Aethiops pellem suam et pardus varietates suas, et vos poteritis benefacere cum didiceritis malum*: Mairu herriko mairu beltzak bere larru beltza, eta tigre arrak ere bere nabardurak, kolore pikardatuak, alda, utz eta mutha ditzanean, aldatuko, utziko, eta muthatukoitu presuna gaixtoak ere bere usantzazko gaixtakeriak, eta bekhatuak (63b).

MUTATIO, aldatze, uzte, hautste, berritasun: *Ipsa quoque mutatio consuetudinis etiam quae adiuvat utilitate, novitate perturbat*: Anhitzetan ere, dakigularik, hobe lizatekeiela darabilagun usantzaren uztea, eta hautstea, eztugu guztiarekin ere utzten, eta ez hautsten, zeren aldatze hura, hautsteko eta utzteko berritasun hura, gaitzi baitzaiku (62c).

N

NASCOR, sortu: *Homo nascitur ad laborem et avis ad volatum*: Gizona sortzen da travailluko, eta hegaztina aireko (20).

NATIO, ienderazino: *Respicite filii nationes hominum*: Beha ezazue munduko ienderazino guztietara (85a).

NAVIGARE, itsasoz ioan, itsasoan ibili: *Quae navis, quae navigat, vel quae in litore est?*: Zein untzi, kostan dagoena, ala itsasoan dabillana? (23); *Vita nostra naviganti similis est, is namque qui navigat, stat, iacet, vadit, quia impulsu navis ducitur*: Gure bizitza itsasoz dohana bezala da (...), itsasoz dohana iatean, edatean, lo datzanean, eta are iarririk dagoenen ere, ezta orduan ere baratzen (40e).

NAVIS, untzi (23).

NEGLIGENS, alfer, antsikabe: *vitam cuiuslibet negligentis inspicere*: presuna alferraren eta antsikabearen bizitzearen eta ioan-ethorrien konideratzea (25e).

NEGOTIOSISSIMUS, egiteko handi: *in rem negotiosissimam incidunt*: erortzen dira egiteko handitan (32d).

NEMO (Cfr. NULLUS), nehor ez (151, 158a).

NEQUISSIMUS, *Repromissio nequissima multos perdidit*: anhitz galdu dela, bere buruari ethorkizunaz, sobera prometatuz (36c).

NESCIO, iakin ez, ezagutu ez: *quia nescitis diem neque horam*: eztakizue eguna eta ez orena (36b); *Nescit homo finem suum*: Eztakiz gizonak bere finaren berririk (39); *non praesumo, non promitto, nescio*: Ez naiz fida, ez naiz segur, eztakit (140a); *nescio vos*: etzaitzuet ezagutzen (142e).

NIHIL, deus (ere) ez, -(r)ik ez: *Nihil boni facere*: Ongirik ez egitea (24c); *Homines nihil agendo, male agere discunt*: Ez deus egiteaz beraz ikhasten da gaizki egiten (24d); *Nihil procrastinans*: Ez deus luzatuz, ez deus biharamuneko utziz (51c); *De tempore nihil est accipere in actu, nisi nuc*: Denboratik eztugu deus ere, orai bat baizen, iraute aphurra, pontutsu bat, eta ez gehiago (102c); *Nihil*

proetiosius tempore et heu nihil eo vilius invenitur: Ezta munduan gauza preziatuagorik denbora baiño, ordea ai, ezta egungo egunean gauza eztheusagorik edireiten (107b).

NOCEO, kalte egin, galdu: *Sicut enim cum quis non comedit, dentibus nocet*: Nola ez iateak galtzen baititu hortz-haginak (32e); *Impietas impii non nocebit ei*: Eztio bekhatoreari... bere bekhatuak kalterik eginen (131d).

NOLO, nahi izan ez: *Propter frigus piger arare noluit*: Traballatu nahi etzuenak, otzaren atxakia egin zuen (33a); *ne si dum potest noluerit, omnino cum voluerit, non possit*: Zeren ahala duenean, nahia eztuenak, benturaz gero, nahia duenean, eztu ahala izanen (135b); *Ante omnia autem, fratres mei, nolite iurare*: Guztien gaitetik komendatzen deratzueta, neure anaia maiteak, eztagizuen batre iuramenturik (169b).

NOMEN, izen: *per nomen eius iurabis*: eginen duzu haren izenaz iuramentu (168a).

NOS, gu: *anni nostri veniunt, ut eant, non enim veniunt ut stent nobiscum*: Gure urtheak ethortzen dira ioaiteko, eta ez gurekin egoiteko (41a); *Ne forte non sufficiat et nobis*: zeren benturaz gero, ezkenduke geuretzat aski (45a); *nobis exemplo propositus est*: ibentzen zaiku geure begion aitzinean exenplotzat eta mirail bezala (139c).

NOSTER, gure (40c, 40e, 109b, 127a); geure (95). *Vita nostra naviganti similis est*: Gure bizitza itsasoz dohana bezala da (40e); *Puniamus nostra peccata*: Gaztiga ditzagun geure bekhatuak (95).

NOVEM, bederatzi (78b).

NOVERCA, ugazama (24e).

NOVISSIMUS, *Cor durum male habebit in novissimo*: Bihotz gogorra gaizki izanen da bere azken finean (73b).

NOVITAS, berritasun (62c).

NOVUS, berri (30b).

NOX, *hac nocte*: gaur (50b).

NUGAE, ergelkeriak (24d).

NULLUS (Cfr. NEMO), nehor (ere) ez, batere ez, ezdeus: *Peccata, quamvis magna et horrenda, cum in consuetudinem venerint, aut parva aut nulla esse creduntur*: Bekhatuak handi eta izigarri izanagatik ere, ttipi eta ezdeus iduritzen zaitza, hetan usatu duenari (60b); *de nullo desperandum est*: Ezta nehortzaz ere, etsitu behar, ezta nehor ere galdutzat eduki behar (131b); *Nulla hic sumptu opus est, nullus labor exigitur*: Zeren ezta, hartakotzat, bat ere gasturik egin behar, ez traillurik hartu (179).

NUMERUS, kontu; kontu (24b, 74a, 90a, 93, 133d): *Nos numeri sumus*: Gu kontu gara, gurekin kontuz gehiago (24b); *Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti*: munduko gauza guztiak kontuan, pisuan eta neurrian egiten baititutzu (74a); *Numerus prae-*

destinatorum in superna felicitate locandus, est certus et soli Deo cognitus: Eta hark berak daki eta ez bertzek. Badu guztien kontua, eta kontu segurua eta gerthua (74c); *Stultorum infinitus est numerus*: Erhoen kontua infinitu da (93).

NUMQUAM, behin ere ez (70a).

NUMQUID, othe (49a, 144c).

NUNC, orai (17d, 102c).

NUNTIO, abisatu (158b).

NUTRIX, unhide, haz-ama: *Pigritia est nutrix aegestatis*: Nagitasuna da nezesitatearen eta probeziaren unhidea eta haz-ama (26c).

NUTUS, -us, kheinu, aieru: *solo nutu plus crederetur tibi*: zure hitz sinpleari eta bakhunari, eta are kheinuari eta aieruari ere sinheste gehiago eman lekidikaiola (177b).

O

O, o mater: Ene ama maitea (160a).

OB DURATIO, *obduratio aurium (statuet)*: Beharriak hersteintuzte (173a).

OBLIVISCOR, ahantzirik egon, ahantzi: *ut moriens obliviscatur, qui dum viveret oblitus est Dei*: Bizi deiño Iainkoaz ahantzirik egon denak, merezi du, berari ere hiltzerakoan, ahantz dakion bere burua (137a).

OBSTINATUS, gogortu: *Obstinati, excaecati*: gogortuak, itsutuak, eta Iainkoak ere utziak (69d).

OCCASIO, okhasino (33c, 101b).

OCCULTO, estali (60b).

OCCUPO, trabatu: *Ut quid etiam terram occupat?* Halakoak zertako trabatuko du lurra? (24a).

OCCUPATUS, enplegatu: *ut diabolus semper te inveniat occupatum*: halatan bethiere deabruak enplegatua ediren zaitzan (25b).

ODI, higuindu, gaitzetsi, itsusi izan: *ne quando satiatus oderit te*: ase eztezazun, higuin etzakitzan, eta gaitzets etzaitzan (27b); *Tres species odivit anima mea et aggravor valde animae illorum*: Hirur bekhatu edo bekhatore suerte gaitzesteintut, eta zaizkit bertze guztien gaiñetik itsusi (127d); *Quid venistis ad me hominem, quem odistis et expulistis a vobis?*: Zertara ethorri zarete orai enegana, lehen gaitzetsia, alfer-etsia, eta zuenganik egotzia, erabili duzuen gizon batengana? (142d).

- ODOR, usaiñ, kutsu: *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu*: Eltzeak luzaro edukitzen du, berrian hartzen duen usaiña eta kutsua (59b).
- OFFERO, eman, presentatu: *munus quod qui offert, ideo offert, quia illius usum suprema interdicit dies*: presunak, berak ezin goza dezakeien gauzaren emaitza eta presentatzea (160a).
- OMNINO, *Ego autem dico vobis non iurare omnino*: Nik diotsuet zuei, eztagizuela neholatan ere iuramenturik (169a).
- OMNIS, guzti (69b, 74a, 78a, 106, 108a, b, 109b, 120, 146d; 147, 169b, d): *Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti*: munduko gauza guztiak kontuan, pisuan eta neurrian egiten baitituzu (74a); *Omnia viventia*: Bizitzen diren gauza guztiak (78a); *omnia*: bertze gauza guztiak (106); *Omne tempus*: denbora guztia (108a); *Omnia mi Lucile aliena sunt*: Bertze gauza guztiak, bertzerenak dira (109b); *Neque enim omnis prorsus aetas omnibus vitiis est opportuna*: Eztira ez adin guztiak bekhatu suerte guztietako on eta ez gai (120); *et haec pro te exorabit, ab omni malo*: eta hark egingen dio lainkoari othoitz gaitz guztietarik begira zaitzala (146d); *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas*: Dudan guztia probei eman badiazet ere (147); *Ante omnia*: Guztien gairietik (169b); *omnis controversiae eorum finis*: heken diferentzia guztien fina (169d); *Omnis piger in aegestate est*: Nagia bethi da behar, eskas eta errumes (26d); *In omni opere bono erit abundantia*: Trabaillu onean izanen da franko eta frankia (27d); *si... omnibus esset manifestum*: Munduak balekusa (177b).
- OPERATIO, traillaitze: *Nec tamen, illa operatio esset laboriosa*: Etzen ez orduko traillaitze hura, penagarri izanen (12b).
- OPERATUS (Cfr. OPEROR).
- OPERIO, bethe: *et ecce totum repleverent urticae et operuerunt superficie[m] spinarum*: eta guztiak ziren hasuiñez, elhorriz eta belhar gaixtoz betheak (25d).
- OPEROR, landu, laboratu, egin: *ut operaretur et custodiret illum (paradisum)*: Eta manatu zuen lant zezala, labora zezala, eta begira ongi parabisu hura (12a); *Quodcumque potest facere manus tua instanter operare*: Orain, denbora aitzinean duzuiño, egizu ahal dagizuna (101c); *Dum tempus habemus operemur bonum*: Denbora duguiño dagigun ongi (101d); *Aegestatem operata est manus remissa*: Esku laxoak eta alferrak probetasun dakharke (26g); *ex opere operato*: bere indarrez eta botherez (146f).
- OPINIO, uste: *Fiducia est spes roborata, ex aliqua firma opinione*: Fianza da esperantza bat bortiztua, indarztatua, eta ustez ongi finkatua eta seguratu (84a).
- OPITULOR, lagun izan: *Surgant et opitulentur vobis*: Zoazte hetara, eta hek lagun bekizkitzue (142g).

- OPORTET, *Laborantem agricolam, oportet primum, de fructibus accipere*: Arrazoin da, travaillatzen den laborariak, berak lehenik bere fruituetarik dasta dezan (116a).
- OPPORTUNUS, on, gai: *Neque enim omnis prorsus aetas omnibus vitis est opportuna*: Eztira ez adin guztiak bekhatu suerte guztietako on eta ez gai (120).
- OPTIMUS, (129b, sin traducción).
- OPUS, travaillu, obra: *Facito aliquid boni operis*: Egizu bethiere zenbait obra on (25b); *In omni opere bono erit abundantia*: Travaillu onean izanen da franko eta frankia (27d); *ex opere operato*: bere indarrez eta botherez (146f); *Nulla hic sumptu opus est*: Zeren ezta, hartakotzat, bat ere gasturik egin behar, ez travaillurik hartu (179).
- ORIGO, ithurburu (26b).
- ORIOR, sortu, ilki: *Quomodo cecidisti Lucifer qui mane oriebaris?*: Nola erori zinen Luzifer? Nola erori zinen artizarra, goizean goiz, oillāritean, sortzen eta ilkitzen ohi zinena?
- ORO, othoitz egin, othoitzez egon: *orate*: Egizue othoitz (134); *Orabat autem hic scelestus Dominum*: Gaixto hura othoitzez zegokan Iainkoari (139b).
- OS, oris, aho (175, 179).
- OS, ossis, hezur (64b).
- OSTENDO, erakutsi, aditzera eman: *tunc enim Deus maximam suam ostendit potentiam*: Zeren orduan, erakutsiko du Iainkoak bere bothere handia (85c); *manifeste ostendis quod non vis*: horretan emaiten duzu aditzera, eztuzula nehoiz ere penitenziarik egin nahi (135a).
- OSTIUM, athe (29, 69c, 75b).
- OTIOSITAS, alfertasuna (13c, 24d, 26b); alferkeria (25c).
- OTIOSUS, alfer (27a): *Non sunt otiosi quorum voluptates multum negotium habent*: Eztaude ez alferrik, plazeretan dabiltzanak (32c).
- OTIUM, aisia, alferkeria: *Otium sine litteris*: Letra gabeko aisia, deus eztakienaren alferkeria (26a); *otio deditus est*: alferkeriari emana dela (27c); *Vacatis otio*: Asti duzue, zeuen ongiegiak, alferkeriak, aisetasunak iratzekitzen deratzue (15b).
- OVIS, ardi: *Erravi sicut ovis quae periit*: Errebelatu nintzen eta galdu, ardia bezala (52).

P

- PAR, paris, berdin: *Iustum est... mortalem non paria Deo sentire*: Iustu da eta arrazoin..., gizonak lainkoaren berdin bere buruaren ez edukitzea (139a).
- PARADISUS, parabisu: *Posuit eum in paradisu voluptatis*: ibeni zuen berehala, lurrak zuen parterik, eta aurkientzarik hoberenean, lurreko parabisuan, lekhu plazerez bethean (12).
- PARCO, barkhatu (91a).
- PARDUS, tigre arra: *Si mutare potest Aethiops pellem suam et pardus varietates suas*: Mairu herriko mairu beltzak bere larru beltza, eta tigre arrak ere bere nabardurak, kolore pikardatuak, alda, utz eta mutha ditzanean (63b).
- PARIO, erditu: *Venerunt usque ad partum et virtus non est pariendi*: Ethorri ziren erditzeko pontura, ordea etziren erdi, etzen hartarakotzat indarrik aski (30a).
- PARO, bildu: (*formica*) *cum non habeat ducem nec praeceptorem, parat in aestate cibis sibi*: Hark erakuslerik eta kidaririk gabe, berak bere buruz biltzen du udan, neguaren iragaiteko behar duen mantenua, bazka eta bihia (22); *manus autem fortis divitias parat*: baiña (esku) bortitzak eta traillaariak aberatstasun biltzen du (26g); *quae parasti cuius erunt?*: bildurik dadutzan on horiek no-rentzat izanen dira? (50b).
- PARS, parte, poxin / alde: *quotidie enim demitur aliqua pars vitae*: zeren egun oro gure bizitzeari zenbait poxin eta parte gutitzen eta edekitzen baitzaika (41d); *quae (consuetudo) si in alteram partem transferatur*: ordea baldin usantza hura itzul bada badadi berze aldera, gaixtasunetik ontasunera (61c).
- PARTUS, -us, erditze, haurra: *Venerunt usque ad partum et virtus non est pariendi*: Ethorri ziren erditzeko pontura, ordea etziren erdi, etzen hartarakotzat indarrik aski (30a); *interroga mulierem praegnantem, si... adhuc poterit matrix ejus retinere partum in semetipsa?*: galdegiozu emazte izorrari, ea... eduki ahal dezakeien haurra sabelean? (78b).
- PARVUS, ttipi (60b).
- PASSIO, arrazadura, narrio, zauri: *Annosa passio, medicamento momentaneo non curatur*: Arrazadura urthatua, narrio zahartua, zauri gaizkoatua, ezta pontu batetako midikuntzaz sendatzen (63a).
- PATIENTIA, pazien(t)zia (75a, 131b).
- PATRES, aitzinekoak: *patres nostri*: haren aitzinekoak (13b).
- PAUCUS, ttipi, aphur, guti: *Quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam*: Zeren baldin gauza ttipian, eta aphurrean leial dena, arrazoin bada, handiagoan ere enplega dadin (69e); *multi*

- sunt vocati, pauci vero electi*: anhitz direla deituak, baiña gutiak hautatuak (88).
- PAUPER, probe (127d, 146d, 147, 150, 151c, 159, 166); behar: *Qui dat pauperi non indigebit, qui despicit deprecantem sustinebit penuriam*: Beharrari emaillea, ezta beharrean iarriko, emaille eztena, azkenean behar izanen da (155b).
- PAUPERTAS, *paupertati egentium succurrere*: probearen faboratzea (161).
- PECCATOR, bekhatore (89b).
- PECCATUM, bekhatu (60b, 73a, 95, 121, 131c, 146a, 148b, 178).
- PECCO, bekhatu egin: *quoniam vidit incurabiliter illos peccare*: nola ikhusi baitzuen, egunoro bekhatu egiten hari zirela (81); *peccat mortaliter*: bekhatu mortal egiten du (136b).
- PEIORO, mehatu, flakatu: *ipsa terra peiorata est*: lurra ere mehatua, eta flakaturia gelditu zen (79a).
- PELLIS, larru (63b).
- PENDEO, heldu: *res enim haec a consuetudine pendet*: zeren egiteko haur usantzatik heldu da (179).
- PENURIA, *qui despicit deprecantem sustinebit penuriam*: emaille eztena, azkenean behar izanen da (155b).
- PERDITIO, galtzea (74d).
- PERDO, galdu (36c, 49b, 107a, 108b, 113a).
- PEREO, galdu, fin gaitz egin: *Erravi sicut ovis quae perit*: Errebelatu nintzen eta galdu, ardia bezala (52); *Qui elongant se a te peribunt*: Zureganik urruntzen direnek fin gaitz eginen dute (56a).
- PERMITTO, utzi, permititu: *nec respirare, nec resurgere permittitur*: iaikitera, eta hats hartzera, utzten eztuena (65); *Nam si pauperes esse permisit*: Permititzen du Iainkoak munduan diren probeak (150a).
- PERTURBO, gaitzi izan: *novitate perturbat*: berritasun hura, gaitzi baitzaiku (62c).
- PERVENIO, *et si ad senectutem pervenerint*: Eta gero baldin zaharitzen badira (119c).
- PES, oin (27b, 31c, 129a, 172): *Substraha pedem de domo proximi tui*: Gibela ezazu zeure oiña adiskidearen etxetik (27b); *Piger, quasi aeger pedibus*: Maingu da, oiñak ditu eri, gogoa erbal eta flako (31c); *Sordes ejus in pedibus ejus*: Bere likitskeriak eta lizuntasunak zituen oiñetan (129a); *Non lavabis mihi pedes in aeternum*: Ezterauzkidatzu sekulan zuk niri oinak garbituko (172).
- PESSIMUS, gaixto: *Non enim tantum minimum in fundo, sed pessimum*: Hondarra guti da, eta guti hura ere gaixto (123).
- PESTIS, izurri, pozoin: *Pestis est mortalibus ignavia*: Ezta izurrik eta ez pozoinik nagitasunak edo alferkeriak bezanbat kalte egiten duenik (25h).

PHARAO, Faraon (70f).

PIETAS, erremusina: *Nemo post vitam, pietatis laudem, praemiumve capiet*: Eztu nehork, hil ondoko erremusinaz, erremusinalari izan delako, laudoriorik izanen (158a).

PIGER, nagi (22, 25d, e; 26d, 29, 31a); alfer, nagi (21): *Expellunt ab alvearibus pigras*: Nola trabaillatzen direnek, trabaillatzen ezti-
ren alferrak eta nagiak, ezten kolpez egotzten dituzten bere kon-
pafiñatik (21).

PIGRITIA, nagitasuna (26c).

PISCIS, arrain (39).

PLACEO, gogorako izan: *non mihi placent*: eztira ene gogarako (115a).

PLAGA, plaga: *et non discedet a domo eius plaga*: eta ezta haren
etxetik apartatuko plaga, han izanen da inkontru gaitza, edirenen
da behar eztena (176).

PLURIMUS, anhitz: *ubi autem verba sunt plurima*: baiña hitz anhitz
den lekhuana (27d).

POENA, pena (81, 105c, 148b): *ut ne maiori scilicet poenae se obno-
xios facerent*: pena gutiago ethor zekien amoreakgatik (81); *Elee-
mosyna est satisfactoria pro poenis peccatorum dimissorum*: Erre-
musinak satisfatzen eta pagatzen ditu bekhatu barkhatuen pena
temporalak (148b).

POENITENTIA, penitentzia (99, 131b, c; 133b, c, d; 136a, 139c, 140a, b;
141). *Agens poenitentiam et reconciliatus*: bere bekhatuen kofesa,
eta penitentzia egiten duena (140a); *Multos solet serotina poeniten-
tia decipere*: Anhitz enganatzen ohi du arratsaldeko urrikimen-
duak, penitentzia berantkorrak (141).

POENITEO, penitentzia egin, Iainkoagana itzuli: *sed crastinum diem
quo poeniteas non promisit*: Ez ordea eztio nehori penitentzia egi-
teko biharamunik prometatzen (121); *Qui sero poenitet*: Beran-
duraiño penitentziarik egiten eztenak, zahartzeraifño Iainkoagana
itzultzen eztenak (124a).

PONDUS, pisu: *Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti*:
munduko gauza guztiak kontuan, pisuan eta neurrian egiten bai-
titutzu (74a); *Pondus et statera iudicia Domini*: Pisua eta balantza
dira launaren iulgamenduak eta sentenziak (74b); *qui in pondere,
numero et mensura admetitur*: gure obra guztiak, kontuan, pi-
suan, eta neurrian kontatzen, pisatzen eta neurtzen baititu (90a).

PONO, ibeni: *Posuit eum in paradiso voluptatis*: ibeni zuen berehala,
lurrak zuen parterik, eta aurkientzarik hoberenean, lurreko pa-
rabisuan (12); *Quem mihi dabis qui aliquod praetium tempori
ponat...?*: Nor emanen derautazu... denborari prezio dioenik?
(107b).

POPULUS, iendea: *Vivit Dominus si loquutus fuisses mane recesisset
populus*: Promes emaiten deratzut ezen, baldin goizean mintzatu
bazina, iendea barraiatuko zela (142c).

- PORTO, bururik egin, iasan: *Quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus*: Ez berak, eta ez haren aitzinekoek ere, ezin bururik egin zutela, eta ez iasan hain karga handia (13b).
- POSITUS, *Quod in manu fortunae positum est*: Ethorkizuneko gauzak, fortunaren eskuan eta benturan daudezinak (43).
- POSTHUMUS, Aita hillez gero sorthua (2).
- POSTULO, eskatu: *postulabit tempus*: eskatuko dira ephe eta luzamendu gehiago (112b).
- POTENTIA, bothere: *Tunc enim Deus maximam suam ostendit potentiam*: Zeren orduan, erakutsiko du lainkoak bere bothere handia (85c).
- PRAECEPTOR, erakusle: *Cum non habeat ducem nec praeceptorem*: Hark erakuslerik eta kidaririk gabe (22).
- PRAECOCUS, goiz ontzen dena: *Praecocas ficus desideravit anima mea*: Goiz ontzen diren fikoak, desiratzen zituen ene arimak (115b).
- PRAEDESTINATUS, -rako izan: *Numerus praedestinatorum in superna felicitate locandus, est certus et soli Deo cognitus*: Are badaki zenbat parabisurako diren, eta bai zenbat ifernurako diren ere (74c).
- PRAEDICO, agertu, kanpatu, famatu: *ut non solum occultanda, verum etiam iam praedicanda ac diffamanda videantur*: nahiago baititu estali baiño, agertu, kanpatu, eta famatu (60b).
- PRAEIGNANS, izor: *Vade et interroga mulierem praegnantem*: Zoaz, eta galdegiozu emazte izorrari (78b).
- PRAEMIUM (Cfr. PROEMIUM), pagamendu (119c).
- PRAESENS, *Non est aequale, ipsum Dominum praesentem alere*: Ezta berdin baiña aldez gehiago da eta merituago, probeari lainkoaren izenean emaita, lainkoari berari bere presunan baiño. Zeren presunak berak eta presunaren presentziak hobeki ukitzen du bat bedera, presuna haren beraren presentean ezteneko erranak eta manuak baiño. (151c).
- PRAESENTIA, presentzia (151c).
- PRAESUMO, *non praesumo, non promitto, nescio*: Ez naiz fida, ez naiz segur, eztakit (140a).
- PRAETERITUS, iragan: *Quamvis homo non possit tempus praeteritum recuperare, potest tamen recompensare illud quod in praeterito fecisse debuisset*: Gizonak denbora iragana ezin kobera badezake ere, iraganeko falta, iraganean egin behar zuen ongia, egiten duela ethorkizunean (113b).
- PRAETIUM, prezio: *Quem mihi dabis qui aliquod praetium tempori ponat...?* Nor emanen derautazu... denborari prezio dioenik? (107b).
- PRIMATUS, lehentasun: *Otiosus Esau amisit primatus benedictionem*: Esau alferrak galdu zuen bere lehentasuna (27a).

- PRIMORDIUM**, haste: *non a primordio, sed quando res fuerit maxime desperata*: ez egitekoaren hastean, baiña bai premiarik handie-nean, eta nehondik erremediorik eztela dirudienean (85c).
- PRIMUS** (primum?), lehenik: *Laborantem agricolam, oportet primum, de fructibus accipere*: Arrazoin da, traillaatzen den laborariak, berak lehenik bere fruituetarik dasta dezan (116a).
- PRIOR**, zahar: *Voluntas nova quae mihi esse coeperat, non erat idonea, ad superandam priorem, vetustate roboratam*: Ene borondate berriak etzuen indarrrik asko borondate zaharraren garaitzeko (30b).
- PRIUS**, lehenik: *Nunquam prius Deus deserit hominem, nisi prius ab homine deseratur*: Eztu behin ere Iainkoak utzten gizona, baldin gizonak lehenik utz ezpadeza Iainkoa (70a).
- PRIVATUS**, *poenitentia privatus est*: eztu penitentiariak balia dakion merezi (99).
- PRIVILEGIUM**, pribilejio: *Sed multis, inquis, Deus dedit privilegium*: Erraiten duzu eta erranen duzu: Iainkoak anhitzi emaiten de-raue pribilejio haur (49a).
- PROCRASTINO**, biharamuneko utzi: *Nihil procrastinans*: Ez deus luzatuz, ez deus biharamuneko utziz (51c).
- PRAEMIUM** (Cfr. PRAEMIUM), pagamendu: *delectant proemia*: Pagamenduak alegeratzen du (31b).
- PROETIOSUS**, preziatu: *Nihil proetiosius tempore*: Ezta munduan gauza preziatuagorik denbora baiño (107a).
- PROFICIO**, *et non solum nihil ex indicibili longanimitate sua proficere, sed et incrudescere ulcera*: eta igurikitzeaz, denbora gehiago emaitiaz, probetxu baiño kalte gehiago heldu zeila (81).
- PROFUNDUM**, hosin / hondar: *cum in profundum malorum venerit*: bekhatuen hosinean sarthuz gero (70d); *Descenderunt in profundum quasi lapis*: Erori ziren harria bezala, hondarrera (73c).
- PROLIXITAS**, *quaedam prolixitas mortis*: luzaro hiltze bat (41c).
- PROLONGO**, hedatu, luzatu, zabaldu: *prolongaverunt iniquitatem suam*: bere gaixtakeria hedatu, luzatu eta zabaldu zuten (89b).
- PROMITTO**, prometat: *anni promissi*: prometatù zituen urtheak (81); *Indulgentiam peccatorum promisit Deus, sed crastinum diem quo poeniteas non promisit*: Iainkoak prometatzen dio bere bekhatuen barkhamendua... Ez ordea eztio nehori penitentzia egiteko biharamunik prometatzen (121); *non praesumo, non promitto, nescio*: Ez naiz fida, ez naiz segur, eztakit (140a).
- PROMPTE**, prestki: *tam prompte et facile*: hain prestki eta erraxki (177a).
- PROPITIO**, barkhatu, adiskidetu: *Forsitan propitiabitur mihi*: Benturaz... barkhatuko deraut, benturaz hunelatan adiskidetu gara (46d).

- PROPRIUM, *Alii dividunt propria*: Batzuek bere onak partitzen eta emaiten dituzte (155c).
- PROPRIUS, *Magis proprium est Deo misereri et parcere quam punire*: Plazentago eta laketago zaika Iainkoari miserikordia, iustizia baiño, eta bai barkhatzea ere, gaztigatzea baiño (91a).
- PROPONO, ibeni: *nobis exemplo propositus est*: ibentzen zaiku geure begion aitzinean exenplotzat eta mirail bezala (139c).
- PROPOSITUM, deliberamendu: *animi proposito poenitentia iudicatur*: Penitenziaren indarra eta balioa, borondatearen deliberamenduan dago (133b).
- PROSSUM, baliatu, probetxatu: *nihil mihi prodest*: etzaizkit hek guztiak deus baliatuko... deus guti probetxatzen zaitzala, bekhatutan dagoenari (147).
- PROXIMO, hurbil egon: *miser cordia enim et ira cito ab illo proxima nt*: Zeren miserikordia eta iustizia hurbil dagotza Iainkoari, eta el-kharri (90c).
- PROXIMUS, adiskide: *Substrah e pedem de domo proximi tui*: Gibela ezazu zeure oiña adiskidearen etxetik (27b).
- PUBES, iende gazte: *Sublata est pubis nostrae palaestra, non habebunt post hac, quibuscum luctentur adversarios*: Egin da gure iende gazteaz, eztute hemendik aitzina ihardukitzeko paradarik izanen eta ez borrokatzeko etsairik (17a).
- PULSO, deitu: *Ego sto ad ostium et pulso*: guztien athei dagote, guztietan deitzen du, ideki baliazote nahiz (69c).
- PULVIS, lur: *cum eo in pulvere dormient*: harekin batean lurrean ere lohakartuko dira (64b).
- PUNIO, gaztigatu: *Magis proprium est Deo misereri et parcere quam punire*: Plazentago eta laketago zaika Iainkoari miserikordia, iustizia baiño, eta bai barkhatzea ere, gaztigatzea baiño (91a); *puniamus nostra peccata*: Gaztiga ditzagun geure bekhatuak, daginegun hetzaz penitentzia (95).
- PURGATORIUM, purgatorioak: *in purgatorio annus*: purgatorioetan urthe batez (105a).
- PURPURA, *Induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide*: Beztitzen zela ongi eta othuruntzatzen hobeki (156b).

Q

- QUADRATUM, laur kantoinetako: *Pyramides est genus sepulchrorum quadratum fastigiatum ultra omnem celsitudinem, ut a lato incipiant et in angusto finiantur*: Piramidea edo Piramideak ziren sepultura suerte batzuk, pilare, harroin, edo thonba laur kantoinetako gora ailtxatu batzuk, egin ahal zitezkeien gorenak, ondoan zabal eta puntan mehar (15a).
- QUADRUPULUM, laur doble: *et si aliquem defraudavi reddo quadruplum*: eta baldin nehor enganatu badut, bihurtzen dut laur doble (166).
- QUAERO, bilhatu, ediren: *maluit accipere quam quarere*: zeren nahia-go izatu zuen hartu, ezen ez bilhatu (27a); *Occasiones quaerit qui vult recedere ab amico*: Adiskideaz desegin nahi denak, adiskidetasuna hautsi nahi duenak, okhasinoak bilhatzeintu, anhitz desenkusa eta estakuru edireiten du (33c); *si quaerimus misericordiam Dei*: baldin nahi badugu erdietsi Iainkoaren miseriordia (95).
- QUANTITAS, handitasuna eta ttipitasuna / luzetasuna: *Omnia viventia, quae dicuntur natura constantia, habent certum limitem suae quantitatis*: Bizitzen diren gauza guztiek, badute bere neurria bere handitasunean, eta bai ttipitasunean ere (78a). V. además s. v. TEMPUS.
- QUARE?, zergatik...? (82a, 87a).
- QUOT, zenbat (158b).
- QUOTIDIANUS, egunetik egunera: *ipse enim quotidianus deffectus*: Egunetik egunera ahitze eta flakatze hura (41d).
- QUOTIDIE, egunero, egun oro: *Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae*: Egunoro hiltzen gara, zeren egun oro gure bizitzeari zenbait poxin eta parte gutitzen eta edekitzen baitzaika (41d).

R

- RAPIO, ebatsi: *alii rapiunt aliena*: eta berriz bertze batzuek... berzterenak ebatsten dituzte (155c); *quamdiu patientia Dei ad poenitentiam adducit, nec de hac vita rapit impium*: Iainkoaren pazienziak penitentzia egitera igurikitzen dioeiño, mundu honetan utzten dueiño (131b).

- RATIO**, adimendu / arrazoin: *Quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, erit apud inferos quo tu properas*: Zeren iakin behar duzu ezen eztela gero, zuk ioan behar duzun lekhu arthan, arrazoin alegatzerik, eta ez iakintasunaz probetxatzerik izanen (101c); *Quid igitur, expectas tempus, in quo, saepe, rationis tuae compos non eris?*: Zergatik bada nahi duzu zuk ere benturaz zeure adimenduan egonen etzaren denborako, eta astirik ere izanen eztuzuneko, zeure egitekoa eduki eta luzatu? (158b).
- RATIONALE**, adimendu: *ut rationale quod accepit exerceat*: errezibitu duen adimendua enplega dezangatik (14a).
- RECEDO**, urrundu, apartatu / desegin, hautsi / barraiatu: *qui vult recedere ab amico*: Adiskideaz desegin nahi denak, adiskidetasuna hautsi nahi duenak (33c); *vae eis qui recesserunt a me*: Begira beute eneganik urrundu eta apartatu direnak, zori gaitz hekenztat (56b); *recessisset populus*: iendea barraiatuko zela (142c).
- RECENS**, berri: *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu*: Eltzeak luzaro edukitzen du, berrian hartzen duen usaiña eta kutsua (59b).
- RECONCILIATUS**, *Agens poenitentiam et reconciliatus*: bere bekhatuen kofesa, eta penitentzia egiten duena (140a).
- RECOMPENSO**, erremediatu, reskatatu, koberatu: *Quamvis homo non possit tempus praeteritum recuperare, potest tamen recompensare*. Gizonak denbora iragana ezin kobera badezake ere, eta ez bihur, ordea erremedia dezake... Halatan denbora iragan gaizki enplegatua egin ahal ditekeien moldean reskatatzen, koberatzen eta erremediatzen da (113b).
- RECORDOR**, orhoitu: *nec recordata est finis sui*: eta bere finaz ere etzen orhoitu (129a).
- RECUPERO**, koberatu, bihurtu: *aurum amittis, potest recuperari; amissum tempus difficulter*: Zeren urrea, eta zilharra kobera ditezke, galduagatik, baiña ez denbora (106); *Quamvis homo non possit tempus praeteritum recuperare*: Gizonak denbora iragana ezin kobera badezake ere, eta ez bihur (113b).
- REDDITIO**, *in die redditionis* (112b, sin traducción).
- REDDO**, bihurtu: *et si aliquem defraudavi reddo quadruplum*: eta baldin nehor enganatu badut, bihurtzen dut laur doble (166).
- REDIMO**, reskatatu, geuretakotu: *Tempus redimimus*: Denbora iragana reskatatzen, eta geuretakotzen dugu (113a).
- REGNO**, errege izan: *Pigri vocabulo denotatur, quod vult regnare cum Deo, et non laborare pro Deo*: Nahi du nagiak Iainkoaren erresuman parte (31b); *cum regnare coepisset*: erregetu zenean (125a); *duobus autem annis regnavit*: eta bi urthez izan zen errege (125a).
- REMERGO**, *superati soporis altitudine remerguntur*: lo gozo batez bezala, azpian nendukaten (30c).

- REMISSUS, laxo, alfer: *Aegestatem operata est manus remissa*: Esku laxoak eta alferrak, probetasun dakharke (26g).
- REMISSIBILIS, barkhakizun: *An sit remissibile?*: Ea barkhakizun denz?
- REMITTO, barkhatu: *Non remittetur in hoc saeculo nec in futuro*: Ez-tela barkhatuko mundu hunetan eta ez bertzean ere (68b).
- RENOVO, erraberritu: (*ager*) *fertilis assiduo si non renovetur aratro*: Den lurrik hoberenak ere behar du aphaindu, garbitu eta iorratu (25g); *qui intus est, renovabitur de die in diem*: arima, hobetzen eta erraberritzen da (127a).
- REPARO, koberatu, erreparatu: *flendo reparamus*: nigarrez eta desplazerez koberatzen eta erreparatzen baitugu (113a).
- REPENTINO, ustekabea, laburzki: *Quot vides repentino ac vi casuve extingui*: Zenbat ikhusten ditugu ustekabea, laburzki kolpez edo estropuz... finatzen direla? (158b).
- REPETO, eskatu: *hac nocte repetent animam tuam a te*: gaur eskatuko zaizkik heure arimaren (50b).
- REPLEO, bethe, gaiñez egin: *et ecce totum repleverant urticae et operuerunt superficiem spinarum*: eta guztiak ziren hasuiñez, elhorritz eta belhar gaixtoz betheak (25d); *Repleta est terra iniquitate*: Bette da mundua bekhatuz eta maliziaz, gaiñez egin hurran du gaixtakeriaz (80c); *Vir multum iurans replebitur iniquitate*: Iuramentu anhitz egiten duena, betheko da bekhatuz eta gaixtakeriaz (176).
- REPROBUS, alfer, faun, idor, agor, guti balio: *Sicut in lignis ipsa reproba arbor comparet quae post flores, fructus optimos cultori suo non exhibet; sic et in hominibus ipse reprobus est quem flos iuventutis deserit*: Nola zuhaitza baita zuhaitz alferra, fauna, idorra, eta gogorra, hostoaren eta lorearen ondoan fruiturik iasaiten eztena: hala da gizona ere, gizon alferra eta guti balioa, bere gatzetasuneko lorea eta berdetasuna iraganez gero (129b).
- REPROMISSIO, prometatuz: *Repromissio nequissima multos perdidit*: anhitz galdu dela, bere buruari ethorkizunaz, sobera prometatuz (36c).
- REQUIESCO, pausatu, atsegin har: *requiesce, comede, bibe, epulare*: Dezagun ian eta edan; dezagun pausa eta atsegin har (14b).
- REQUIRO, errekeritu: *Cum manna, coelesti cibo, alerentur iudaei, cepas et alia requirebant; adeo consuetudo valet, tantumque habet roboris*: Juduek mana zeritzan ianhari on, ezti, gozo hartarik franko zutelarik, guztiarekin ere, usantzak hain du indar handia, ezen hark errekeriturik, Ejiptoko tipula baratzurietara, bihurtu nahi baitzuten (60a).
- RES, *res enim haec a consuetudine pendet*: zeren egiteko haur usantzatik heldu da (179).
- RESISTO, kontra egin: *elemosyna resistit peccatis*: erremusinak egiten deraue bekhatuei kontra (146a).

- RESPICIO, behatu (85).
- RESPIRO, hats hartu (65).
- RESTITUO, pagatu: *cum possint et non restituunt*: berek paga ahal dezaketelarik, pagatzen ez tutenek (163a).
- RETINEO, eduki: (*si*) *poterit matrix ejus retinere partum in semetipsa*: (ea) eduki ahal dezakeien haurra sabelean (78b); *Qui alienum iniuste retinet, et scit, illud se debere*: Zordun dela dakienak (163b).
- REVERTO, itzuli: *Quis scit si convertatur et ignoscat Deus, et revertatur a furore irae suae et non peribimus?*: Nork daki... ea gure urrikimendua eta penitentzia ikhusirik, itzuliko denz bertze alde-ra, ematuko zaikanz bere kolera, eta utziko gaituenz gaztigatu gabe? (46b).
- REVERTOR, ethorri: *Ne dicas amico tuo vade et revertere*: Ezterrozula zeure adiskideari, dohala eta dathorrela (51b).
- REVOCO, deitu: *Ne revoces me in dimidio dierum meorum*: Ez nazazula dei neure egunen erdian (127b).
- RIDO, irri et eskarnio egin: *Ego quoque in interitu vestro ridebo*: Zuek lehen egiten zenduten nitzaz irri, eta eskarnio; hala bada aldiz, nik ere orai eginen dut zuetzaz (142h).
- ROBOR, indar (60a).
- ROBORATUS, bortiztua, indartatua: *Fiducia est spes roborata, ex aliqua firma opinione*: Fidanzia da esperantza bat bortiztua, indartzatua, eta ustez ongi finkatua eta seguratua (84a).
- RUGA, zimurdura: *Non habentem maculam aut rugam*: eztuela behar bekhaturik, eta ez bekhaturen notharik, eta ez zimurdurarik (130b).

S

- SABBATUM, larunbat (134).
- SACER, sakratu (81).
- SACRIFICIUM, sakrifizio (13c).
- SAECULUM, mende / mundu: *durat per saecula*: irauten du mendez mende (40a); *Non remittetur in hoc saeculo nec in futuro*: Eztela barkhatuko mundu hunetan eta ez bertzean ere (68b); *Iuravit per viventes in saecula, quia non erit tempus*: Hala erran zuen Ainguruak ere, gairiekoaz zin egirik, etzela izanen gehiago denborarik, akhabatuko zirela gero gero guztiak (112b).
- SAEPE, anhitzetan (16).

SAEPISSIME, maiz (139c).

SALSEDO, *Per salsedinem aquarum, ipsa terra peiorata est*: Uholde hartaz gero lurra ere mehatua, eta flakatua gelditu zen (79a).

SALVUS (fieri), salbatu: *Qui vult omnes homines salvos fieri*: Iainkoak nahi du guztiak salba ditezin (89b).

SANGUINUM (viri), gaixto, odol-isurle, gerlati: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos*: Gizon gaixto, odol-isurle, gerlati, maliziati, eta enganatiek eztituzte bere egunak erdizkatuko, ez tira halakoak bertzela biziko zirenaren erdia biziko (110).

SANO, barkhatu: *Per misericordiam Dei aliquando tales quasi miraculose sanantur*: Egia da ordea nola Iainkoaren miseriordia baita guztien gainekoa, gerthatzen da halako bekhatuetarik ere zenbaiten barkhatzera. Ordea San Tomasek dioen bezala, ez maiz, gutitan, eta mirakuilluz bezala (68c).

SANUS, sendo, osasuna duena: *cum sanus est*: Osasuna duela (140a); *Age poenitentiam cum sanus es*: Egizu penitentzia sendo zareño (140b); *Da dum sana es*: Emazu beraz, ama, sendo zarela (160b).

SAPIENTIA, iakintasuna (101c).

SATIATUS, ase: *ne quando satiatus oderit te*: ase eztezazun, higuin etzakitzan, eta gaitzets etzaitzan (27b); *ne forte satiatus evomas illud*: ase-eginik, okha eztagizun, ahotik bihur eztezazun (90b).

SATISFACTORIA, satisfatu, pagatu: *Eleemosyna est satisfactoria pro poenis peccatorum dimissorum*: Erremusinak satisfatzen eta pagatzen ditu bekhatu barkhatuen pena temporalak (148b).

SAUL, Saul (125a).

SCELESTUS, gaixto: *Orabat autem hic scelestus Dominum*: Gaixto hura othoitzez zegokan Iainkoari (139b).

SCIO, iakin (118, 163b).

SECRETUM, estalguna, geriza: *Sub umbra dormit, in secreto calami*: Itzalpean, kanaberaren estalgunean eta gerizan egiten du bere loa (25a).

SECUNDUM, -(r)en arauaz: *secundum vires tuas exporrigens da pauperi*: duzun indarraren arauaz heda iazozu zeure eskua probeari (159).

SECURE, segur: *non secure decedunt*: ez tira halakoak bere konzientzietan mundu hunetarik segur partitzen (163a).

SECURITAS, segurantza (140a).

SECURUS, segur: *Agens poenitentiam et reconciliatus cum sanus est et postea bene vivens, securus hinc exit. Agens poenitentiam ad ultimum et reconciliatus, si securus hinc exit, ego non sum securus. Unde sum securus dico et do securitatem. Unde non sum securus, poenitentiam dare possum, securitatem dare non possum*: Osasuna duela, bere bekhatuen kofesa, eta penitentzia egiten duena, eta gero handik harat ongi bizitzen dena, ongi eta segur ilkitzen da hemendik. Baiña bere azken fineraño, eta azken erita-

- suneraifio gauza hauken egitera igurikitzen duena, ez naiz segur, ongi eta segur ilkitzen denz. Segur naizenean erraiten dut segur naizela, eta ez naizenean, ez naizela. Ahal derraket, orduan ere badaidikeiela penitentzia, ez ordea eman segurantzarik (140).
- SEMINO, erein: *Quae seminaverit homo, haec et metet*: Gizonak zer ereiten baitu, hura biltzen ere du (144b).
- SEMITA, bide: *invenitur semita iustitiae levis*: edirenen da berthutearen bide hura bera, errex, atsegin, eta plazent (61c).
- SEMPER, bethi, bethiere, egun guztiak: *ut diabolus semper te inveniat occupatum*: Etzaudazilla behin ere alferrik, egizu bethiere zenbait obra on, halatan bethiere deabruak enplegatua ediren zaitzan (25b); *Ignavis semper sunt feriae*: nagientzat eta alferrentzat egun guztiak dira besta (32b); *semper sunt in egestate*: bethi dira erumes, noharroin, eta onbehar (155c).
- SENECTA, zahartasun: *in ultima senecta*: zahar ditezkeien arteraifio (49a); *Temperantia in senecta non est temperantia, sed potius incontinentiae quaedam impotentia*: Zahartasuneko pairua eta pairatzea, ezina da eta ez pairua eta ez pairatzea (119).
- SENECTUS, zahartze: *Etsi casus vitreo vasi timentur, senectus ei et febris non timetur*: Zeren erortzearen peril badu ere, ez ordea eztu sukharraren edo zahartzearen perilik (40a); *quomodo in senectute invenies?*: nola edirenen duzu zahartzean? (117); *Qui modestus est in senectute*: bere zahartzean onhest, modest, pausatu eta sosegatu izaiteaz (119b); *et si ad senectutem pervenerint*: Eta gero baldin zahartzen badira (119c); *Ante senectutem curavi ut bene viverem, in senectute ut bene morerer*: Zahartzeko aitzinean enseiatu nintzen ongi bizitzera, eta zahartzean ongi hiltzera (126).
- SENECO, zahartu: *Tempora labuntur, tacitisque senescimus annis*: Denborak badoazi, eta urthe ixil batzuez, hotsik eta habarrotsik egin gabe zahartzen gara (41b); *Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit non recedet ab ea*: Nor nola gobernatzen baita gaztean, hala komunzki egiten ohi da, zahartzean ere (59a).
- SENEX, zahar: *Quid est autem turpius quam senex vivere incipiens?*: Zer da gauza itsusiagorik, bizitzen hasten den zaharra baiifio? (125c); *senem fatuum et insensatum*: zahar erho zentzugabea, edo zahar amurusa (127d).
- SENSUS, febris, a sensu alienos fecit?: sukharrak nahasirik (158b).
- SENTIO, sentitu: *Sed hoc magis sentire nos convenit*: Iakin dezagun gauza bat, sentitzekoa baita; (75a); *meliorasse non senseris*: Hobe-tu zarenz sentitu gabe (108b); *mortalem non paria Deo sentire*: Gizonak Iainkoaren berdin bere buruaren ez edukitzea (139a).
- SEPULCRUM, sepultura, thonba: *Pyramides est genus sepulchrorum quadratum fastigiatum*: Piramidea edo Piramideak ziren sepultura suerte batzuk, pilare, harroin, edo thonba laur kantoinetakoko gora ailtxatu batzuk (15a); thonba (65).

- SEPULTURA, hobi, sepultura: *vivi hominis sepultura*: gizon biziaren hobia da, eta sepultura (26a).
- SERMO, hitzkuntza, solhasa, mintzaia: *Sit autem sermo vester, est est, non non*: baiño biz zuen hitzkuntza, solhasa, eta mintzaia: ez, ez, bai, bai (169b).
- SERO, berandu: *Qui sero poenitet*: Beranduraino penitentziarik egi- ten eztuenak, zahartzeraiaño Iainkoagana itzultzen eztenak (124a).
- SEROTINUS, arratsaldeko, berantkor: *Multos solet serotina poeniten- tia decipere*: Anhitz enganatzen ohi du arratsaldeko urrikimen- duak, penitentzia berantkorrak (141).
- SERVIRE, zerbitzatu: *servire statui*: deliberatu dut Iainkoaren zerbi- tzatzera (34d).
- SERVO, ailtxatu, begiratu, eduki: *Et tamen servatur et durat per sae- cula*: Eta alabaiña ailtxatzen eta begiratzen denean, irauten du mendez mende (40a); *Quo semel est imbuta recens, servabit odo- rem testa diu*: Eltzeak luzaro edukitzen du, berrian hartzen duen usaiña eta kutsua (59b).
- SIMILIS, bezala: *similes erant conatibus expurgisci volentium*: lotarik iratzarri nahi zuenaren enseiu eta permadura flako batzuk be- zala ziren (30c); *Vita nostra naviganti similis est*: Gure bizitza itsasoz dohana bezala da (40e).
- SINGULUS, bat bedera: *Quo exemplo manifeste instruimur, singulos secundum peccatorum suorum plenitudinem consummari*: Exen- plo hunetzaz emaiten zaiku aditzera, eta erakusten klarki, bat bederari, bere bekhatuak bethe dituenean, bethatzen zaitzala bere egunak ere (82c).
- SINISTRUM, ezkerreko aldea: *Status haedos a sinistris*: bitiañak... ez- kerreko aldean, ibeniko dituela Iainkoak (66b).
- SINO, utzi: *Sinite utraque crescere usque ad messem*: Igurikazue aphur bat, zaudete oraiño, luza ezazue uzteraiño, utzkitzue, hazi biak, ona eta gaixtoa haztera, handitzera, eta zoritzera (79c).
- SOL, iguzki (69a).
- SOLEO, -t(z)en ohi: *Multos solet serotina poenitentia decipere*: Anhitz enganatzen ohi du arratsaldeko urrikimenduak (141).
- SOLUS, bera eta ez bertze / simple, bakhun: *solī Deo cognitus*: hark berak daki eta ez bertzek (74c); *Sola misericordia comes est de- functorum*: Miserikordia bera da eta ez bertzerik, defuntuak konpainiatzen dituena (146e); *solo nutu plus crederetur tibi*: zure hitz sinpleari eta bakhunari, eta are kheinuari eta aieruari ere sinheste gehiago eman lekidikaiola (177b).
- SOPOR, lo (gozo) (30c): *Quid tu sopore deprimeris?*: Zerk aratza lo? (46c).
- SORDES, likitskeriak, lizuntasunak: *Sordes eius in pedibus eius*: Bere likitskeriak eta lizuntasunak zituen oiñetan (120a).

- SPECIES**, suerte: *Tres species odivit anima mea*: Hirur bekhatu edo bekhatore suerte gaitzesteintut (127d).
- SPERO**, esperantza eduki, esperantza izan, fidatu: *scitote, quia nullus speravit in Domino, et confusus est*: edirenen duzue eztela egundaiño, launa baithan fidatu denik galdu (85a); *tunc tu maxime spera*: orduan edukazu zuk egundaiño baiño esperantza gehiago (85c); *sperate in Domino*: euzue launa baithan esperantza (98).
- SPES**, esperantza (84a, 99).
- SPINA**, elhorri, elhorri-arantze (-tza?): *et ecce totum repleverant urticae et operuerunt superficiem spinae*: eta guztiak ziren hasuifnez, elhorriz eta belhar gaixtoz betheak (25d); *Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?*: Othe da nehor, elhorri-arrantzetarik mahats, edo saphar-laharretarik fiko biltzen duenik? (144c).
- SPIRITUS**, hats: *in ultimo vitae spiritu*: azken hatsaren aurthikitzean (131c).
- SPLENDIDE**, *Induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide*: Beztitzen zela ongi eta othuruntzaten hobeki (156b).
- SPONSOR**, fiadore: *Quis de mortis genera sponsor?*: nork abisatuko zaitu noiz edo zer moldez hillen zaren? Nor duzu hartako fiadore? (158b).
- STATERA**, balantza: *Pondus et statera iudicio Domini*: Pisua eta balantza dira launaren iulgamenduak eta sentenziak (74b).
- STATIM**, berehala (51b).
- STATUO**, deliberatu / ibeni: *servire statui*: deliberatu dut lainkoaren zerbitzatzera (34d); *Statues haedos a sinistris*: bitiañak... ezkerreko aldean, ibeniko dituela lainkoak (66b).
- STATUS**, egoitza, estatu, toki: *Quia tunc est in statu peccati*: Zeren orduan bekhatuaren egoitzan, estatuan, eta tokian baitago (178).
- STO**, egon: *Quae aqua, eane quae fluit vel quae stat?*: Zein ur, geldia ala lasterra? (23); *anni nostri veniunt, ut eant, non enim veniunt ut stent nobiscum*: Gure urtheak ethortzen dira ioaiteko, eta ez gurekin egoiteko (41a).
- STULTUS**, erho, zentzu gabea, gobernu gabea: *Per agrum hominis pigri transivi, et per vineam viri stulti*: Iragan nintzen gizon nagia- ren landatik, eta erho gobernu gabearen mahastitik (25d); *Per agrum hominis pigri atque per vineam viri stulti transire*: Nagia- ren landatik eta gobernu gabearen mahastitik iragaitea (25e); *Stulte*: Ha erhoa, zentzu gabea, zer mintzo aiz? (50b); *Stultorum infinitus est numerus*: Erhoen kontua infinitu da, infinituki anthitz kondenatzen da (93).
- STUPESCO**, hortzkitu: *Sicut enim cum quis non comedit, dentibus nocet; ita qui comedit non accomode stupescere facit*: Nola ez iateak galtzen baititu hortz-haginak, hala behar ez denetik iateak ere, hortzkitzeintu (32e).

- SUBDITUS**, *Iustum est subditum esse Deo*: Iustu da eta arrazoin, Iainkoari errendaturik egoitea (139a).
- SUBITE**, *subite enim veniet ira illius*: Zeren gutien uste duzunean, ahantzienik zaudenean, neurria betheko da, Iainkoa haserretuko da (51a).
- SUBSTRAHO**, gibelatu: *Substraha pedem de domo proximi tui*: Gibela ezazu zeure oïña adiskidearen etxetik (27b).
- SUCCIDO**, gutitu, laburtu: *succidit tempus ut ne maiori scilicet poenae se obnoxios facerent*: pena gutiago ethor zekien amoreakgatik, gutitu zerauen denbora, eta laburtu hogoi urthez, eman zerauen ephea eta promesa (81).
- SUCCURRO**, laboratzea: *paupertati egentium succurrere*: probearen laboratzea (161).
- SUFFICIO**, aski izan, asko bezain bértze izan, asko izan: *Ne forte non sufficiat et nobis*: zeren benturaz gero, ezkenduke geuretzat aski (45); *comede quod sufficit tibi*: ian ezazu bada neurritz, asko duzun bezain bertze, eta ez gehiago (90b); *Sufficit diei malitia sua*: Egunak berak du bere buruarekin egitekorik asko (124b); *sufficit velle et totum factum est*: Asko da nahia, egin da hain bertzez (179).
- SUMPTUS**, gastu: *Nullus hic sumptu opus est, nullus labor exigitur*: Zeren ezta, hartakotzat, bat ere gasturik egin behar, ez traillaurik hartu (179).
- SUPER**, gaiñean: *Iacta super Dominum curam tuam*: ibeintzatzu zeuze esperantza, fidantza, eta ardura guztiak Iainkoa beithan, haren gaiñera egotz itzatzu (85b); *regnabit super Hierusalem*: izan zen errege Hierusalemeren gaiñean (125a); *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem*: Dohatsu da, beharraren eta probearen gaiñean enplegatzen dena (146c).
- SUPERBUS**, urguillu: *pauperem superbum*: probe urguillua (127d).
- SUPERO**, garaitu: *Voluntas nova... non erat idonea, ad superandam priorem*: Ene borondate berriak etzuen indarrik asko borondate zaharraren garaitzeko (30b).
- SUPRA**, gaiñean: *Supra dorsum meum*: Ene sorbalden gaiñean (89b).
- SURGO**, iaiki: *surge et invoca Deum tuum*: Haik hortik, iar adi orazinotan, egiok heure Iainkoari othoitz (46c).
- SUUS**, bere (29, 63b, 89b, 110, 111, 112a, 119c, 129a): *Sordes eius in pedibus eius, nec recordata est finis sui*: Bere likitskeriak eta lizuntasunak zituen oïñetan, eta bere finaz ere etzen orhoitu (129a); *dimidiant dies suos*: bere egunak erdizkatzeintuzte, bi erdi egiteintuzte (111); *Sufficit diei malitia sua*: Egunak berak du bere buruarekin egitekorik asko (124b).

T

- TACITUS**, ixil, hotsik eta habarrotsik gabe: *Tempora labuntur, tactisque senescimus annis*: Denborak badohazi eta urthe ixil batzuez, hotsik eta habarrotsik egin gabe zahartzen gara (41b).
- TACTUS**, ukitze: *Ad cuius tactum, commota sunt viscera eius*: lehenbiziko ukitzean sentikortzen dira (70b).
- TALIS**, haur beror / halakoa: *Tale quidem fit etiam in otiosa anima*: Bada haur beror gerthatzen da, alfer dagoena baithan ere (23); *Per misericordiam Dei aliquando tales quasi miraculose sanantur* (?) (68c).
- TANGO** (molliter), hazkatu, ferekatu: *urtica figurat acediam*: Hasuñak significatzen du nagitasuna: baldin malguki, leunki, emeki, nagiki eta balakuz bezala hazkatzen, ferekatzen eta erabiltzen badazu, erreko zaitu (25f).
- TARDO**, berandu izan, luzatu. *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem*: Konberti zaitenzi, bekhatutarik iltki zaitenzi; eztezazula berant, eztezazula egunetik egunera luzat (51a).
- TEMPERANTIA**, pairua eta pairatzea: *Temperantia in senecta non est temperantia, sed potius incontinentiae quaedam impotentia*: Zahartasuneko pairua eta pairatzea, ezina da eta ez pairua eta ez pairatzea (119).
- TEMPUS**, denbora (41b, 51a, 81; 101a, d; 102a, c; 106, 107; 108a, b; 109a, b; 112b, c; 113a, b; 118; 133b, c; 158b, 179), egun, ephe, luzamendu: *In tempore vindictae*: mendekuzko egunean, heriotzeko denboran (51a); *Filii, conserva tempus*: Ene seme, begira ezazu denbora (101a); *Dum tempus habemus operemur bonum*: Denbora duguño dagigun ongi (101d); Erran beza Aristotelek nahi duena denboraz («*Tempus est numerus motus, secundum prius et posterius*». Arist. 4 Physic.). Baiña gure kontuko, denbora da lehen, orai eta gero, gauzeen ibiltzea, iragaitea eta iragaitearekin batean higitzea eta akhabatzea (102a); *De tempore nihil est accipere in actu, nisi nunc*: Denboratik eztugu deus ere, orai bat baizen, iraute aphurra, pontutsu bat, eta ez gehiago (102c); *Vocavit adversum me tempus*: Deitu zuen ene kontra denbora (109a); *In die redditionis postulabit tempus*: eskatuko dira ephe eta luzamendu gehiago (112b); *quia non erit tempus*: etzela izanen gehiago denborarik, akhabatuko zirela geroko guztiak (112c); *Quamvis homo non possit tempus praeteritum recuperare*: Gizonak denbora iragana ezin kobera badezake ere (113b); *Non enim temporis quantitate, sed animi proposito poenitentia iudicatur*: Penitenziaren indarra eta balioa, borondatearen deliberamenduan dago eta ez denboraren luzetasunean (133b); *non indiget magna temporis mora exercitatio*: eta ez denbora anhitz enplegatu (behar) (179); *Quis exitus tui tempus nuntiabit?*: Erradazu, nondik iakinen duzu, edo nork abisatuko zaitu noiz edo zer moldez hillen zaren (158b).

TENACITER, bortitzki: *Tenaciter colligabar a foemina*: Emaztek zedukaten bortitzki lothua (34a).

TERMINUS, neurri, kontu, muga, mugarri, xede, marra, zedarri: *tamdiu unumquemque Dei patientia sustentari, quamdiu nondum peccatorum suorum terminum finemque compleverit*: igurikitzen dioela bat bederari lainkoaren pazientziak, bere bekhatuen neurria betha arteiño, kontua konpli arteiño (75a); *Circumdedit illud terminis meis, et posui vectem et ostia*: inguratu nuen itsasoa neure mugez eta mugarriez, ibeni nerautzan athe sarraillak (75b); *Posui arenam terminum mari*: Badu itsasoak bere xedea, bere marra, bere mugarria eta zedarri iakina, zein baita kosta eta kostako sablea, harea eta legarra (75c).

TERRA, lur (24a, 78d, 79a, 80b, 34c, 169b); mundu (80c): *Ut quid etiam terram occupat?*: Halakoak zertako trabatuko du lurra? (24a); *Impleta est terra iniquitate*: Betha da lurra gaixakeriaz, mukurutu da maliziaz (78d); *Delebo hominem quem creavi a facie terrae*: Neurk egin nuen gizona, neurk deseginen dut, khenduko dut lurraren gaiñetik (80b); *Domini est terra et plenitudo ejus*: Zeren zerua eta lurra, zeruko eta lurreko gauza guztiekin bereak, berak eginak, eta bere eskuko baititu (84c); *Ante omnia autem, fratres mei, nolite iurare neque per caelum neque per terram, nec aliud quodcumque iuramentum*: Guztien gaiñetik gomendatzen deratzuet, neure anaia maiteak, eztagizuen batere iuramenturik, ez zeruaz, ez lurraz, eta ez bertzez (169b); *Repleta est terra iniquitate*: Betha da mundua bekhatuz eta maliziaz, gaiñez egin hurran du gaixakeriaz (80c).

TESTA, eltze: *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu*: Eltzeak luzaro edukitzen du, berrian hartzen duen usaiña eta kutsut (59b).

TESTAMENTUM, testamenter, ordener (=testamentario, albacea): *sed legant in testamento*: baiña bere testamenteretara, ordeneretara, eta ondokoetara utzten dutenek (163a).

TESTIS, lekhuko, *Iurare est Deum in testem adducere*: Zeren nola iuramentu egiten duzunean, ekhartzen baituzu Iainkoa zeure erranen lekhuko (zeren hurra da iuramentu egitea... (168b).

TIMEO, beldur izan: *Timeban enim, ne me cito exaudires*: Zeren beldur zen, enzun zezan berehala Iainkoak (34b); *timeo ne ipsa moriatur*: Beldur naiz hil dadin (136a); *Male mori times, et male vivere non times*: Gaizki hiltzearen zara beldur, eta ez gaizki bizitzearen (144a); *Dominum Deum tuum timebis*: Izanen zara zeure Iainkoaren beldur (168a); *Etsi casus vitreo vasi timentur, senectus ei et febris non timetur*: Zeren erortzearen peril badu ere, ez ordea eztu sukharren edo zahartzearen perilik (40a).

TOLLO, khendu: *Ut per operationes variorum sacrificiorum otiositas tolleretur, quae multis malis initium tribuit et fomentum*: Kargatu zituen hanbat manamenduz, sakrifizioz eta zirimonia suertez,

- hekin batean khen zedin, hanbat kalteren eta damuren haste eta pitzgarri den alfertasuna (13c).
- TOTUS, guzti: *et ecce totum repleverant urticae et operuerunt superficiem spinarum*: eta guztiak ziren hasuñez, elhorriz eta belhar gaixtoz betheak (25d); *sufficit velle et totum factum est*: Asko da nahia, egin da hain bertzez (179).
- TRADO, utzi: *et (si) tradidero corpus meum, ita ut ardeam*: eta neure burua erratzera utz badezat ere (147).
- TRANSEO, iragan (25d, e): *Per agrum hominis pigri transivi*: Iragan nintzen gizon nagia ren landatik (25d).
- TRANSFERO, itzuli: *consuetudo, quae si in alteram partem transferatur*: ordea baldin usantza hura itzul badadi bertze aldera (61c).
- TRES, hirur (127d).
- TRIBULUS, saphar-lahar: *Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?*: Othe da nehor, elhorri-arantzétarik mahats, edo saphar-laharretarik fiko biltzen duenik? (144c).
- TUMEO, hantu: *hic confringes tumentes fluctus tuos*: hemen hautsikoituzu zeure uhinak eta hola hantu urguilluak (75b).
- TUNC, orduan (85c, 178).
- TURBO, asaldatu: *Nemo his verbis turbetur*: eztadilla nehor hargatik asalda (151c).
- TURPIS, itsusi: *Quid est autem turpius quam senex vivere incipiens?*: Zer da gauza itsusiagorik, bizitzen hasten den zaharra baiño? (125c).
- TUUS, zeure (27b, 51b, 75b, 115a, 137b, 158b, 159, 168a); zure (175); heure (46c, 50b): *Substraha pedem de domo proximi tui*: Gibela ezazu zeure oiña adiskidearen etxetik (27b); *Ne dicas amico tuo*: Ezterrozula zeure adiskideari (51b); *Circumdedi illud terminis meis*: Ingaratu nuen itsasoa neure mugez eta mugarriez (75b); *Memento Creatoris tui in diebus iuventutis tuae*: Orhoit zaitezi zeure laungoikoaz zeure gazte denboran (115a); *In multitudine virtutis tuae mentientur tibi inimici tui*: Zeure berthutearen multzutasunean, gezur eginen deratzute zeure etsaiek (137b); *Quid igitur, expectas tempus, in quo, saepe, rationis tuae compos non eris?*: Zergatik bada nahi duzu zuk ere benturaz zeure adimenduan egonen etzaren denborako, eta astirik ere izanen eztuzuneko, zeure egitekoa eduki eta luzatu? (158b); *Ante mortem bene fac amico tuo, et secundum vires tuas exporrigens da pauperi*: Heriotzera baiño lehen egiozu ongi zeure adiskideari, eta duzun indarraren arauaz heda iazozu zeure eskua probeari (159); *Dominum Deum tuum timebis*: Izanen zara zeure lainkoaren beldur (168a); *Non assuescat iuramento os tuum*: Begirautzu eztadilla zure ahoa iuramentura usat (175); *invoca Deum tuum*: egiok heure lainkoari othoitz (46c); *hac nocte repetent animam tuam a te*: gaur eskatuko zaizkit heure arimaren (50b).

U

- ULCUS, zauri: *incrudescere ulcera*: bekhatuen zauriak gordintzenago, eta gaizkoatzenago zirela (81).
- ULTIMUM, azken fin: *agens poenitentiam ad ultimum*: bere azken fineraiño, eta azken eritasuneraiño gauza hauken egitera igurikitzen duena (140a).
- ULTIMUS, azken: *in ultimo vitae spiritu*: azken hatsaren aurrthikitzean (131c).
- UMBRA, itzal, geriza: *Sub umbra dormit, in secreto calami*: Itzalpean, kanaberaren estalgunean eta gerizan egiten du bere loa (25a); *longiores factae sunt umbrae vesperi*: itzala ere luzatuago da arratsaldean (130a).
- UNUS, bat: *Filius unius anni erat Saul*: Urthe batetako haurra zen Saul (125a).
- UNUSQUISQUE, bat bedera: *unumquemque Dei patientia sustentari*: igurikitzen dioela bat bederari Iainkoaren pazientziak (75a); *Destinare debet ad Deum convertendo dum potest unusquisque*: Bat bederak behar du konbertitu eta egin laster Iainkoagana, ahala duenean (135b).
- URO, erre: *si molliter tangis urit*: baldin malguki, leunki, emeki, nagiki eta balakuz bezala hazkatzen, ferekatzen eta erabiltzen baduzu, erreko zaitu (25f).
- URTICA, hasuin (25d, e, f): *et ecce totum repleverant urticae et operuerunt superficiem spinarum*: eta guztiak ziren hasuiñez, elhorriz eta belhar gaixtoz betheak (25d); *urtica figurat acediam*: Hasuiñak signifikatzen du nagitasuna (25f).
- USUS: *Non possum incedere quia usum non habeo*: Harma haukin ni ezin higi naiteke, zeren ez naiz usatua (61a); *munus quod qui offert, ideo offert, quia illius usum suprema intercidit dies*: presunak, berak, ezin goza dezakeien gauzaren emaita eta presentatzea (160a).
- UTERQUE, biak: *Sinite utraque crescere usque ad messem*: utzkitzue hazi biak, ona eta gaixtoa haztera, handitzera, eta zorhitzera (79d).
- UTILIS, on: *Quis equus utilis est: is qui in delitiis vel qui exercetur?*: Zein zaldi da on edo hobeago, geldirik eta alferrik bere plazerera dagoena, ala ibiltzen eta manaiatzen dena? (23); *Dat quidem ipse, verum hoc certius et utilius*: Ordea hobeago, eta segurago da igurikiko expaileratzu bezala, bizitzea eta gobernatzea (49a).
- UTILITAS, *Ipsa quoque mutatio consuetudinis etiam quae adiuvat utilitate*: anhitzetan ere, dakigularik, hobe lizatekeiela darabilagun usantzaren uztea, eta haustea (62c).
- UVA, mahats: *Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?*: Othe da nehor, elhorri-arantzétarik mahats, edo saphar-laharretarik fiko biltzen duenik? (144c).

V

- VACO, asti izan, alfer egon: *Vacatis otio*: Asti duzue, zeuen ongiegiak, alferkeriak, aietasunak iratxekitzen deratzue (15b); *Dum otio vacant in rem negotiosissimam incidunt*: Alfer egoiteaz, erortzen dira egiteko handitan (32d).
- VADO, ioan: *Vade ad formicam, o piger*: Zoaz, nagia, xinhaurriagana (22); *Vade et interroga mulierem praegnantem*: Zoaz, eta galdegiozu emazte izorrari (78b); *Ne dicas amico tuo vade et revertere*: Ezterrozula zeure adiskideari, dohala eta dathorra (51b).
- VAE, *Vae eis qui recesserunt a me*: Begira beute eneganik urrundu eta apartatu direnek, zori gaitz hekentzat (56b); *Vae mihi*: Ai ene urrikalkizuna (116c); *Vae terrae et mari*: Begirautzue, lurra eta itsasoa, gaizki doha zuetzaz (118); *Vae nobis*: Ai gure urrikalkizunak, galdu gara, egin du gureak (130a).
- VALDE, bertze guztien gaiñetik: *Tres species odivit anima mea et aggravor valde animae illorum*: Hirur bekhatu edo bekhatore suerte gaitzesteintut, eta zaizkit bertze guztien gaiñetik itsusi (127d).
- VALEO, balio izan: *Plus valet hic in patientia dies unus*: Gehiago balio du eta gehiago egiten du, orai hemen egun batez obra onetan enplegatzeak.
- VARIETAS, nabardurak, kolore pikardatuak: *Si mutare potest Aethiops pellem suam et pardus varietates suas*: Mairu herriko mairu beltzak bere larru beltza, eta tigre arrak ere bere nabardurak, kolore pikardatuak, alda, utz eta mutha ditzanean (63b).
- VAS, untzi: *Quid fragilius vase vitreo?* Zer da beirazko untzia baiño gauza samurragorik eta hautskorragorik? (40)
- VE, edo: *vi casuve*: kolpez edo estropuz (158b).
- VECTIS, sarraila: *posui vectem et ostia*: ibeni nerautzan athe sarrailak (75b).
- VENIA, barkhamendu: *nec illi ullam veniam iam reservari*: eta ez (de-la) barkhamendu erdiesterik (75a); *Antiochus propterea non est veniam consequutus*: Etzuen errege Antiokok barkhamendurik erdietsi (139c).
- VENIO, ethorri (30a, 41a, 75b, 142d); -ra (sin verbo): *Venerunt usque ad partum*: Ethorri ziren erditzeko pontura (30a); *Quid venistis ad me...?* Zertara ethorri zarete orai enegana...? (142d); *Memento Creatoris tui in diebus iuventutis tuae, antequam veniat tempus afflictionis tuae*: Orhoit zaitezi zeure Iaungoikoaz zeure gazte denboran, zahartzeko peneetara baiño lehen (115a).
- VERBUM, erran (151c).

- VERITAS**, egia: *Iurabis vivit Dominus, in veritate, et in iudicio et iustitia*: Iuramentuak ongi, zuzentki eta behar den bidean egina izaiteko, behar ditu hirur gauza, hirur lagun eta sostengu: egia, premia eta zuzena (170).
- VERTO**, itzuli: *sicut ostium vertitur in cardine suo, sic piger in lectulo suo*: Atea bere erroetan bezala, itzultzen da nagia bere ohean edo kamastran (29).
- VERUM**, ordea (49a).
- VESPERI**, arratsaldean: *longiores factae sunt umbrae vesperi*: itzala ere luzatuago da arratsaldean (130a).
- VESTER**, zuen, zeuen: *In peccato vestro moriemini*: Zeuen bekhatuan hillen zarete (73a); *Orate ut non fiat fuga vestra in hieme vel sabbato*: Egizue othoitz, eztadilla zuen ihesa gertha neguan edo larunbatean (134); *Sit autem sermo vester, est est, non non*: baiña biz zuen hizkuntza, solhasa, eta mintzaia; ez, ez, bai, bai (169b).
- VESTIS**, kapa: *Martinus, hac me veste contextit*: Iklusazue, ikhusazue, zer balentia egin duen Martinek, nola kapa hunez estali nauen, zer eman derautan (151a).
- VIA**, bide: *Dicit piger, leo est in via*: Nagiak... bidean ere lehoiña dagoela erraiten du (33b); *Asperam nobis et insuavem virtutum viam, nimia facit consuetudo*: Bekhatuaren usantzak gaitzten du berthutearen bidea (61c); *Vade ad formicam, o piger, et considera vias eius*: Zoaz, nagia, xinhaulriagana, eta konsidera itzatzu haren bideak eta bidexkak, ioan-ethorriak eta itzul-inguruak, nekeak eta trabailuak (22); *Adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit non recedet ab ea*: Nor nola gobernatzen baita gaztean, hala komunzki egiten ohi du, zahartzean ere (59a).
- VIDEO**, ikhusi (25d, 127c, 158b).
- VIGILO**, prestik egon, iratzarririk egon: *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam*: Zaudete prestik eta iratzarririk, zeren ezta-kizue eguna eta ez orena (36b).
- VILIS**, eztheus: *Nihil proetiosius tempore et heu nihil eo vilius invenitur*: Ezta munduan gauza preziatuagorik denbora baiño, ordea ai, ezta egungo egunean gauza eztheusagorik edireiten (107a).
- VINEA**, mahasti (25d, e).
- VIR**, gizon (110).
- VIRTUS**, berthute / indar, anze: *Propter experimentum virtutis naturae*: bere indarraren eta anzearen frogatze bat (24d); *Venerunt usque ad partum et virtus non est pariendi*: Ethorri ziren erditzeko pontura, ordea etziren erdi, etzen hartarakotzat indarrik aski (30a); *Otiositas est mater nugarum, noverca virtutum*: Alfertasuna da ergelkerien ama, eta berthuten ugazama (24e); *Asperam nobis et insuavem virtutum viam, nimia facit consuetudo*: Bekhatuaren usantzak gaitzten du berthutearen bidea (61c); *In multitudine virtutis tuae mentientur tibi inimici tui*: Zeure berthutearen multzutasunean, gezur eginen deratzute zeure etsaiek (137b).

VIS, kolpe / indar: *Quot vides repentino ac vi casuve extingui...?* Zenbat ikhusten ditugu ustekabeen, laburzki kolpez edo estropuz... finatzen direla? (158b); *secundum vires tuas exporrigenens da pauperi*: Duzun indarraren arauaz heda iazozu zeure eskua probeari (159).

VISCERA, (70b) (sin traducción).

VITA, bizitze: *vitam cuiuslibet negligentis inspicere*: presuna alferraren eta antsikabearen bizitzearen eta ioan-ethorrien konsideratzea (25e); *Vita nostra naviganti similis est*: Gure bizitzea itsasoz dohana bezala da (40e); *quotidie enim demitur aliqua pars vitae*: zeren egun oro gure bizitzeari zenbait poxin eta parte gutitzen eta edekitzen baitzaika (41d); *ante actam vitam... reparamus*: bizitze gaixto iragana... nigarrez eta desplazerez koberatzen eta erreparatzen baitugu (113a); *patientia Dei... nec de hac vita rapit impium*: Iainkoaren pazienziak... mundu hunetan utzten dueño (131b); *Nemo post vitam, pietatis laudem, praemiumve capiet*: Eztu nehork, hil ondoko erremusinaz, erremusinalari izan delako, laudiorik izanen (158a).

VITIUM, bizio, bekhatu, falta: *Omnium vitiorum quasi magistra quaedam atque origo otiositas*: Bizio guztien eta pensu gaixto guztien zimendu, ithurburu eta maestru bezala da alfertasuna (26b); *Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiae eius*: Gaixtoaren hezurak betheko dira gazte denborako bekhaturez (64b); *Neque enim omnis prorsus aetas omnibus est opportuna*: Eztira ez adin guztiak bekhatu suerte guztietako on eta gai (120); *Moriantur ante vitia*: Hil bitezi zu baiño lehen zure faltak, eta bekhatuak (131a).

VITREUS, beirazko: *Quid fragilius vase vitreo?*: Zer da beirazko untzia baiño gauza samurrakorik eta hautskorrakorik? (40).

VIVO, bizi (36a, 119c, 125b, c; 140a, 144a): *Si Dominus voluerit et si vixerimus, faciemus hoc aut illud*: Baldin Iainkoak nahi badu, baldin bizi bagara, egingen dugu haur edo hura (36a); *Quidam tunc vivere incipiunt cum desinendum est*: Iende batzuk hasten dira bizitzen, bizitzetik gelditu behar denean (125b); *postea bene vivens: gero handik harat ongi bizitzen dena* (140a); *Male mori times, et male vivere non times. Non potest male mori qui bene vixerit*: Gaixki hiltzearen zara beldur, eta ez gaizki bizitzearen. Bada ezin hil diteke gaizki, ongi bizi izatu dena (144a); *Omnia viventia*: Bizitzen diren gauza guztiek (78a); *Iuravit per viventem in saecula*: gaiñekoaz zin egiñik (112c); *Vivit Dominus si loquutus fuisses mane recessisset populus*: Promes emaiten deratzut ezen, baldin goizean mintzatu bazina, iendea barraiatuko zela (142c).

VIVUS, bizi: *est vivi hominis sepultura*: gizon biziaren hobia da (26a).

VOCATUS, deitu: *multi sunt vocati*: anhitz direla deituak (88).

VOCO, deitu: *Vocavit adversum me tempus*: Deitu zuen ene kontra denbora (109).

- VOLO**, nahi(a) izan (30c; 31a, b; 36a, 69b, 79c, 119c, 135a, b; 140b):
Vult et non vult piger: Nahi du eta eztu nahi nagiak (31a); *Si Dominus voluerit*: Baldin Iainkoak nahi badu (36a); *Vis imus et colligimus ea?*: Nahi duzu bada goazin, eta gaixto hura, athera dezagun, bil dezagun? (79c); *ne si dum potest noluerit, omnino cum voluerit, non possit*: Zeren ahala duenean, nahia eztuenak, benturaz gero, nahia duenean, eztu ahala izanen (135b); *Vis te de dubio liberare? Vis quod incertum est evadere?* Nahi duzu dudatarik iltki? Nahi duzu segurean iokatu? (140b).
- VOLUNTAS**, borondate: *Voluntas nova quae mihi esse coeperat, non erat idonea, ad superandam priorem, vetustate roboratam*: Ene borondate berriak etzuen indarrik asko borondate zaharraren gaitzeko (30b).
- VOLUPTAS**, plazer: *Non sunt otiosi quorum voluptates multum negotium habent*: Eztaude ez alferrik, plazeretan dabiltzanak. Zeren plazer hetan bada desplazer eta atsekabe, travaillu eta egiteko (32c); *Posuit eum in paradiso voluptatis*: ibeni zuen berehala, lurrak zuen parterik, eta aurkientzarik hoberenean, lurrako parabisuan, leku plazerrez bethean (12).
- VOX**, *vocem emittere*: mintzatu (158b).

RESUMEN DE LA MEMORIA Y CONCLUSIONES GENERALES

Dos han sido las razones de orden práctico que me han impulsado a elegir este tema de las equivalencias vasco-latinas en el *Gero* de Axular: el deseo de capacitación personal para la labor traductora y, a plazo diferido, contribuir al esfuerzo común en la consecución de una lengua vasca unificada para los usos literarios.

Ya desde un comienzo he considerado oportuno centrar mi atención en el campo léxico, juzgándolo más a mi alcance que el sintáctico, por ejemplo. Tal opción no significa falta de preocupación por este nivel, pues, a decir verdad, siento por él una inquietud especial. Es la dificultad intrínseca que ofrece la materia lo que me ha hecho aconsejable aplazar su tratamiento para un estudio posterior. Pues, si en el terreno léxico es posible avanzar con una metodología estructuralista, el estudio de las transformaciones sintácticas supondría la adecuada preparación en los procedimientos generativos que, hoy por hoy, no han sido suficientemente considerados por lo que al idioma vasco respecta.

Pero aun esa posibilidad de un análisis semántico estructural habrá de ser relegada momentáneamente, pues la aplicación de tales categorías supone la posesión de un material sobre el cual habrán de ser proyectadas: en todo proceso científico la síntesis debe de ir precedida por el análisis. Es precisamente en este primer estadio de desmembración analítica donde creo debo situar mi intento.

Siempre, y con razón, ha sido considerado procedimiento erróneo el trabajo sobre un material con criterios extrínsecos al mismo. Por este mismo motivo, ha solido criticarse la elaboración de diccionarios vascos partiendo de series léxicas romances o latinas, a las que se buscaban equivalencias vascas, y, si éstas no aparecían, se inventaban. No es éste nuestro caso. Tomo como referencia inicial, es verdad, el latín, pero tratando de recoger las correspondencias que de hecho le ha otorgado ya un autor considerado unánimemente, digamos, como el mejor representante del estilo vasco en literatura.

Emprendida la pesada labor de ir acumulando fichas, he dado con una dificultad práctica: en muchas ocasiones era imposible buscar correspondencias de palabra a palabra, no sólo por razones de diferencia estructural entre ambos sistemas, sino porque además había de tomarse en consideración el libre uso que el autor hacía de los textos. Al constatar el hecho, he comparado la práctica de Axular con la de otro traductor famoso del siglo XVI, el hugonote de Briscous Joannes Leizarraga, primer traductor de la Biblia al vasco. No ha habido dificultad en el cotejo: Leizarraga es mucho más fiel al original que Axular, pero esto no significa que, cuando éste lo juzgue

necesario, no sepa dar a la versión un tratamiento que, si bien formalmente no es tan ceñido, recoja con más exactitud el auténtico contenido de la cita.

Verificada esa oposición, he dedicado otro apartado al análisis interno de las versiones de Axular, pudiendo advertir que el libre comportamiento en la traducción no resulta ya tan autónomo frente a las normas de la retórica clásica, que mediatiza su tratamiento del contenido produciendo ciertas desviaciones fáciles de delatar.

A pesar de todo es innegable la posibilidad de establecer unas correspondencias léxicas vasco-latinas basadas en el *Gero* de Axular. Sirva como prueba de ello el núcleo de esta memoria, donde palabra por palabra se podrá ir aplicando lo que hemos deducido de las consideraciones anteriores. De momento he tomado solamente una tercera parte de la obra, pero visto lo positivo de la experiencia, he juzgado interesante llevar adelante esta labor. Fruto así mismo de esta labor son las siguientes conclusiones generales, que resumo sobre las ofrecidas a través de este estudio.

CONCLUSIONES GENERALES

- 1.—Los juicios de los diversos autores sobre el quehacer de Axular como traductor nos indican:
  - a) El valor de su trabajo al saber recoger el sentido sustancial de la cita y verterlo acomodándose a las peculiaridades de la lengua vasca y a la mentalidad de los lectores.
  - b) A menudo más que hablar de traducción de la cita latina sería más propio considerar el texto como glosa o perífrasis de aquélla.

- 2.—El cotejo de textos bíblicos con las versiones de Leizarraga y Axular nos demuestra que, determinados por la finalidad específica de cada uno,
  - a) La traducción de Leizarraga es mucho más literal que la de Axular, más cultista incluso en la grafía.
  - b) Axular acomoda la versión de la cita al contexto de un público lector y al contexto temático de la obra, introduciendo consideraciones personales, eliminando lo que a su juicio no ofrezca interés y alterando incluso el sentido de la cita, si lo cree oportuno.

- c) Hay versiones que, si bien formalmente no son tan ceñidas como la de Leizarraga, recogen con mayor intensidad el contenido latino, sirviéndose de giros más acordes con la expresión vasca.
  - d) No obstante, hay traducciones de ambos que pueden considerarse idénticas.
- 3.—El análisis interno de las versiones nos revela que, además de los contextos antes significados (lectores y tema), hay otro elemento que mediatiza y desvía el tratamiento del contenido: la estructura retórica del propio texto. Por lo cual:
- a) En el plano del contenido se advierten alteraciones en las relaciones lógicas de los elementos, además de supresiones y adiciones.
  - b) La adición por amplificación consiste fundamentalmente en la proliferación de estructuras binarias y ternarias ordenadas paralelamente, en isocolon, conforme a las rimas de las similitudencias.
  - c) El empleo del isocolon tendrá consecuencias en el plano de la expresión, regulando, por ejemplo el uso del zeugma, pero también en el del contenido suprimiendo o añadiendo elementos que no se ajusten a la distribución sintagmática del isocolon.
  - d) Abundan, además de las citadas otras figuras de repetición; como pueden ser la anáfora, la paranomasia, la aliteración, el homeoteleuton, etc...
  - e) Sabe sacar partido a las peculiaridades morfológicas y sintácticas virtuales en la lengua para cumplir la función poética del lenguaje.
  - f) El carácter dialogístico de la obra influirá en el empleo de los apóstrofes, imperativos, estilos directo e indirecto y de las personas gramaticales.
  - g) Su conducta ante la cita latina puede variar desde un empleo como mero ornato, en que prácticamente ni la traduce, hasta detenerse en consideraciones gramaticales y etimológicas de ciertos términos latinos.

CONCLUSION FINAL

Sin negar la concurrencia de otras causas, más importantes incluso, creemos que en el *Gero* de Axular ha de señalarse como causa decisiva de ciertas desviaciones en la traducción de citas latinas la influencia determinante de las leyes retóricas, fruto de una innegable voluntad de estilo por parte del autor.

I. — BIBLIOGRAFIA TEXTUAL

- AXULAR, Pedro de: *Gero bi partetan partitua eta berecia, lehenbicoan emaitenda, aditcera cenbat calte eguiten duen, luçamendutan ibiltceac, eguitecoen guero-co utzteac. Bigarrenean quidatcenda, eta aiticinatcen, luçamenduac utciric, bere hala, bere eguin bideari, lothu nahi çaicana. Escritura saindutic, Eliçaco Doctor etaric eta liburu debocinozco etaric. Axular Saraco errotorac vildua...* Bordelen: G. Milanges Erregueren Imprimaçaillea baithan, 1643. Ed. acsímil en RIEV, 1910, IV; 1911 a, V; 1912, VI; 1920, XI; 1930, XXI; 1933, XIV.
- AXULAR, Pedro de: *Gero bi partetan partitua eta berezia. Lehenbizi-koan emaiten da aditzera zenbat kalte egiten duen luzamendutan ibiltzeak. Bigarrenean kidatzen da eta aitzinatzen, luzamenduak utzirik berehala bere egin-bideari lotu nai zaikana. Eskritura Saindutik, Elizako Doktoretatik eta Liburu Debozinozkoetarik Axular Sara'ko Erretorak bildua. IV argitaraldia euskaltzaindiko Lekuona Apaizak prestatua eta eta aitzin-solastua. Zarauz, Itxaropena, 1954.*
- AXULAR, Pedro de: *Gero (Después)*, Juan Flors, Editor, Barcelona, 1964. Ed. y Trad. de L. Villasante.

II. — BIBLIOGRAFIA GENERAL

a) *Sobre cuestiones generales de lingüística y retórica:*

- CHOMSKY, N.: «Algunas constantes de la teoría lingüística», en *Problemas del lenguaje*, Ed. Sudamericana, Buenos Aires, 1969.
- CHOMSKY, N.: *Lingüística cartesiana*, Gredos, Madrid, 1969.
- DUBOIS, J. y otros: *Rhétorique générale*, Larousse, París, 1970.
- LAUSBERG, H.: *Manual de retórica literaria*, 3 tomos, Gredos, Madrid, 1966-1968.

- LAZARO CARRETER, F.: *Diccionario de términos filológicos*, Gredos, Madrid, 1968.
- LYONS, J.: *Introducción en la lingüística teórica*, Teide, Barcelona, 1971.
- MATORE, G.: *La méthode en lexicologie*, Didier, París, 1953.
- MITXELENA: *Zenbait hitzaldi*. Etor, Bilbao, 1972.
- MOUNIN, G.: *Los problemas teóricos de la traducción*, Gredos, Madrid, 1971.
- Problemas del lenguaje*, Ed. Sudamericana, Buenos Aires, 1969.
- RUWET, N.: *Introduction à la grammaire générative*, Plon, París, 1968.
- ULLMANN, S.: *Semántica*, Aguilar, Madrid, 1967.
- ULLMANN, S.: *Lenguaje y estilo*, Aguilar, Madrid, 1968.

b) *Sobre cuestiones de lingüística y literatura vascas:*

- CARO BAROJA, J.: *Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina*. Acta Salmanticensia. Filosofía y Letras, tomo I, núm. 3, Salamanca, 1946.
- Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco (Literatura I y II)*, Auñamendi, San Sebastián, 1969 y 1970.
- IBAR: *Genio y lengua*, Mocoroa, Tolosa, 1936.
- IRIGARAY, A.: «Liburu hunetan aipatzen diren autoreen izenak», apéndice a la 4.ª edición del *Gero*, Itxaropena, Zarauz, 1954.
- LAFITTE, P.: «Les citations d'Axular» en *Axular*. Aitzina, Biarritz, 1943.
- LAFON, R.: *Le système du verbe basque au XVIe siècle*, Bordeaux, 1943.
- LEIZARRAGA, J.: *Jesus Christ gure launaren Testamentu Berria*, Rochellan, 1571.
- LEKUONA, M.: Introducción a la 4.ª edición del *Gero*. Zarauz, 1954.
- MICHELENA, CARO BAROJA, TOVAR: *Don Resurrección María de Azkue, lexicógrafo, folklorista y gramático*, Publicaciones de la Junta de Cultura de Vizcaya, Bilbao, 1966.
- MICHELENA, L.: *Historia de la literatura vasca*, Minotauro, Madrid, 1960.

- MICHELENA, L.: *Fonética histórica vasca*, Seminario de Urquijo de la Excma. Diputación Provincial de Guipúzcoa, San Sebastián, 1961.
- MICHELENA, L.: *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*, Publicaciones del Centro de Estudios Históricos de Vizcaya, Bilbao, 1970.
- MICHELENA, L.: *Idazlan hautatuak*, Etor, Bilbao, 1972.
- MICHELENA, L.: «Nota marginal sobre la huella latina en la lengua vasca», *Fontes Linguae Vasconum*, enero-abril, 1972.
- MICHELENA, L.: «Descubrimiento y redescubrimiento en textos vascos» en *Fontes Linguae Vasconum*, mayo-agosto, 1971.
- SARASOLA, I.: *Euskal literaturaren historia*, Lur, Donostia, 1971.
- SCHUCHARDT, H.: *Vascuence y romance*, Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País, San Sebastián, 1957-1960.
- URQUIJO, Julio de: *Una fuente del Guero* (Axular imitador de Fr. Luis de Granada), Saint-Jean-de-Luz, 1912.
- VILLASANTE, L.: «Despojo sistemático de la lengua de Axular», *Euskera*, 1956, 1957, 1959, 1961.
- VILLASANTE, L.: *Historia de la literatura vasca*, Sendo, Bilbao, 1961.
- VILLASANTE, L.: «¿El 'Gero' es obra original?», en *Euskera*, 1962.
- VILLASANTE, L.: Introducción a la 5.ª edición del *Gero*, Barcelona, 1964.
- VILLASANTE, L.: *Axular, Mendea. Gizona. Liburua*. Jakin, Oinati, 1972.